

Economische Visie 2035

**Voor de Groninger van nu en de Groninger van later,
onze visie op de regionale economie**

Vast te stellen door Provinciale Staten van Groningen op 17-07-2024

Samenvatting

De economie verandert onherroepelijk. Krapte op meerdere vlakken en een onvoorspelbare internationale situatie vormen bedreigingen voor de toekomst. Maar er zijn ook veel ontwikkelingen die kansen bieden om de economie verder te brengen. Denk aan digitalisering, kunstmatige intelligentie (AI), groene chemie, nieuwe verdienmodellen in de landbouw en de circulaire economie. Het is voor de provincie noodzakelijk hier proactief op in te spelen om de best mogelijke uitkomst voor de Groningers te realiseren. In deze economische visie zetten we uiteen hoe we met deze kansen en bedreigingen om willen gaan. Dit doen we door de volgende vragen te beantwoorden:

- Hoe heeft de provinciale economie zich ontwikkeld?
- Wat is het economisch perspectief?
- Welke maatschappelijke doelen willen we nastreven?
- Welke opgaven komen hieruit voort?
- Welke rol speelt de provincie in het complexe economische speelveld?

Uit de analyse die voor deze visie is uitgevoerd komt naar voren dat de provincie Groningen er met name op het vlak van materiële welvaart niet goed voor staat ten opzichte van de rest van Nederland, dat dit structureel van aard is en de verschillen binnen de provincie groot zijn. Ook vanuit het perspectief van brede welvaart, het overkoepelende principe voor al het beleid van de provincie Groningen, is dit een probleem dat aangepakt moet worden. Brede welvaart behelst echter meer dan alleen materiële welvaart en hier houden we in onze afwegingen dan ook rekening mee. Het maatschappelijke effect dat we dan ook willen bewerkstelligen is het verhogen van de brede welvaart. Dit doen we door in te zetten op drie maatschappelijke doelen:

- Het vergroten van het verdienvermogen van de Groninger economie, oftewel het verhogen van het besteedbaar inkomen van de Groninger en het verhogen van de (arbeids)productiviteit van de Groninger bedrijven;
- Een circulaire economie waarin de waarde van producten, materialen en hulpbronnen zo lang mogelijk in stand blijft;
- Een toekomstbestendige arbeidsmarkt en een sterk vestigingsklimaat.

Deze doelen onderbouwen we door de huidige ontwikkelingen in de Groninger economie te benoemen. Vervolgens bieden we ons toekomstperspectief voor het jaar 2035. Het verschil tussen de huidige situatie en ons toekomstperspectief en de geformuleerde maatschappelijke doelen brengen ons tot een zestal opgaven in de volgende aandachtsgebieden:

- Bevorderen van innovatie en kenniseconomie;
- Werken aan een toekomstbestendige arbeidsmarkt;
- Perspectievolle landbouw stimuleren;
- Internationaliseren;
- Toekomstbestendigheid bestaande bedrijven waarborgen;
- Een aantrekkelijk vestigings- en investeringsklimaat realiseren.

Het maatschappelijk effect, de maatschappelijke doelen en de specifieke opgaven willen we bereiken door integraal beleid te voeren. We leren van het voorgaande economische beleid en gaan in onderlinge samenhang met de andere visies en programma's van de provincie aan het werk. Hierbij zijn we ons bewust van de taken en mogelijkheden van de provinciale overheid. We werken samen met andere betrokken partijen, en we stellen onze data actief aan hen beschikbaar. Deze data gebruiken we ook om ons beleid te monitoren en te evalueren, en daar waar nodig passen we ons beleid op vastgestelde momenten aan om voortschrijdend inzicht in te passen.

Voorwoord

Voor de Groninger van nu en later

"Wat levert dit op voor de Groninger?" In ons werk als bestuurders vinden we deze vraag belangrijk. Het antwoord op deze vraag is soms heel moeilijk en soms heel simpel. En het antwoord kun je alleen maar vinden door met elkaar in gesprek te gaan. Dat hebben we ook gedaan bij het schrijven van deze economische visie, niet alleen in de organisatie maar vooral ook daar buiten. Er ligt nu een visie die niet alleen achter het bureau door onderzoek naar economische cijfers tot stand kwam, maar ook in samenspraak met stakeholders uit de Groningse economische realiteit van alle dag: ondernemers(verenigingen), brancheorganisaties, kennis en onderwijsinstellingen en overheden. De visie is een leidraad voor continue samenwerking in de toekomst, tussen overheden onderling, tussen bedrijven onderling én tussen bedrijven, kennisinstellingen en de overheid. Ook over onze landsgrenzen heen.

Met deze economische visie gaan we werken aan een toekomstbestendige economie in onze provincie. Dit willen we bereiken door in te zetten op de volgende drie maatschappelijke doelen:

- Het vergroten van het verdienvermogen van de Groninger economie, oftewel het verhogen van het besteedbaar inkomen van de Groninger en het verhogen van de (arbeids)productiviteit van de Groninger bedrijven;
- Een circulaire economie waarin de waarde van producten, materialen en hulpbronnen zo lang mogelijk in stand blijft;
- Een toekomstbestendige arbeidsmarkt en een sterk vestigingsklimaat.

Zo creëren we blijvend werkgelegenheid voor Groningen. Dit draagt bij aan verbetering van de brede welvaart van de Groningers en Noord-Nederland.

De provincie kan met haar mogelijkheden (professionals, financiële middelen en schakelfunctie tussen Rijk en gemeenten) bijdragen aan het opzetten van een sterkere economische structuur, waarmee we beter en sneller op veranderingen en kansen kunnen inspelen.

Zonder de input van de ondernemers, zonder de ideeën van organisaties, individuen, gemeentes en onze medewerkers was deze visie niet tot stand gekomen. Samen kwamen we tot een breed gedragen strategie. Samen bouwen we graag verder aan een mooiere en welvarendere provincie! Een mooi voorbeeld hoe we graag willen besturen. Met trots presenteren we dan ook onze economische visie 2035. Voor de Groninger van nu en de Groninger van later, onze visie op de regionale economie.

Namens het college van Gedeputeerde Staten,

Henk Emmens
Gedeputeerde economie, landbouw en natuur

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	1
Voorwoord.....	2
Inhoudsopgave.....	3
1. Leeswijzer.....	5
2. Aanleiding.....	6
3. Regionaal economische analyse.....	7
3.1 Profiel Groningen Brede Welvaart.....	7
3.2 Sociaal-economische analyse.....	7
3.3 Analyse economisch DNA.....	9
4. Groningen, een werkend perspectief: Verhogen van de brede welvaart!.....	12
5. Maatschappelijke effecten en doelen.....	14
5.1 Beoogd maatschappelijk effect.....	14
5.2 Strategisch doel: verdienvermogen.....	14
• 5.2.1 Speerpunten.....	15
5.3 Strategisch doel: circulaire economie.....	16
• 5.3.1 Speerpunten.....	17
5.4 Randvoorwaardelijk doel: vestigingsklimaat en arbeidsmarkt.....	17
• 5.4.1 Speerpunt.....	18
6. Ontwikkeling en perspectief.....	19
6.1 Sector- overschrijdende thema's.....	19
• 6.1.1 Arbeidsmarkt.....	19
• 6.1.2 Digitalisering.....	21
• 6.1.3 Internationalisering.....	22
• 6.1.4 Ruimte en water.....	24
• 6.1.5 Energie en klimaat.....	26
• 6.1.6 Regiokernen.....	28
• 6.1.7 Onderwijs, kennis en innovatie.....	29
• 6.1.8 Mobiliteit.....	30
6.2 Economische sectoren.....	33
• 6.2.1 (Maak)Industrie.....	33
• 6.2.2 Landbouw en Voedselindustrie.....	35
• 6.2.3 Gezondheidseconomie.....	36
• 6.2.4 Vrijetijdseconomie.....	38
• 6.2.5 Cultuur.....	39
7. Opgaven.....	41
7.1 Opgave 1: bevorderen van innovatie en kenniseconomie.....	41
7.2 Opgave 2: werken aan een toekomstbestendige arbeidsmarkt.....	41
7.3 Opgave 3: perspectiefvolle landbouw stimuleren.....	42
7.4 Opgave 4: internationaliseren.....	42

7.5 Opgave 5: toekomstbestendigheid bestaande bedrijven waarborgen.....	42
7.6 Opgave 6:een aantrekkelijk vestigings- en investeringsklimaat realiseren.....	42
8. Integraal beleid.....	44
8.1 Evaluatie Groningen@work.....	44
8.2 Omgevingsvisie en Leefbaarheidsvisie.....	44
9. Sturingsfilosofie.....	46
9.1 Taken en mogelijkheden provincie.....	46
9.2 Relatie tot andere actoren.....	46
9.3 Provinciale organisatie en financiën.....	47
9.4 Rol GS en PS.....	48
Bijlagen.....	49

1. Leeswijzer

Voor u ligt de Economische Visie 2035 van de provincie Groningen. Op 8 november 2023 heeft Provinciale Staten het startdocument voor de economische visie vastgesteld, waarmee het college van Gedeputeerde Staten de opdracht heeft gekregen om te komen tot een economische visie 2035. In maart 2024 is vervolgens het ontwerpdocument voorgelegd aan Provinciale Staten. Met de reacties van Provinciale Staten en verdere betrokken stakeholders op dit ontwerp hebben wij gewerkt aan de definitieve visie die wij nu ter vaststelling aanbieden.

Dit document is als volgt opgebouwd. We beginnen met de aanleiding voor deze visie, waarna we de economische analyse die door Bureau Louter is uitgevoerd in opdracht van de provincie behandelen. Hierna specificeren we het begrip brede welvaart, het onderliggende principe waar al het provinciale beleid op gebaseerd is. Dit leidt tot ons beoogde maatschappelijke effect en de onderliggende maatschappelijke doelen waarmee we de brede welvaart in de provincie Groningen gaan verhogen. Dit werken we vervolgens uit voor de relevante economische sectoren en thema's binnen onze regionale economie. Deze uitwerking leidt tot een aantal opgaven die we aan gaan pakken. Hierna behandelen we de integraliteit van het beleid door deze visie te verbinden met het voorgaande economische beleid en de omgevings- en leefbaarheidsvisie. Als laatste geven we onze visie op de sturingsfilosofie, oftewel hoe we als provincie gaan acteren om onze doelen te bereiken. Hierna vindt u nog de bijlagen die onze visie onderbouwen.

2. Aanleiding

Uit de gesprekken met bedrijven en belanghebbenden blijkt dat een groeiende economie niet zomaar een vanzelfsprekendheid meer is. Dit komt onder andere omdat een aantal omgevingsfactoren op elkaar inwerken. Daardoor is het verdienmodel van sommige bestaande bedrijven in onze regio de laatste jaren onder druk komen te staan. Dit lijkt geen tijdelijke situatie meer te zijn, maar deze economische ontwikkelingen krijgen steeds meer een langdurig en structureel karakter. Genoemde voorbeelden waar bedrijven mee te kampen hebben zijn: het tekort aan arbeidskrachten, beschikbaarheid en kosten van (groene) energie, gebrek aan ruimte en een tekort aan grondstoffen en water. Dit leidt ertoe dat bedrijven andere afwegingen moeten maken en wellicht ook andere investeringsbeslissingen zullen nemen. Eveneens spelen er internationale krachten die zorgen voor veel economische dynamiek en de dreiging van een verslechterende concurrentiepositie.

Tegelijkertijd noemen belanghebbenden allerlei kansen die zich voordoen in nieuwe opkomende economisch sectoren. Veel nieuwe technieken zorgen ervoor dat bedrijven hun levensduur weer kunnen verlengen of een nieuwe levenscyclus ingaan. Denk aan digitalisering, kunstmatige intelligentie (AI), groene chemie, nieuwe verdienmodellen in de landbouw en de circulaire economie. Aspecten van het vestigingsklimaat die vaak worden genoemd om werknemers te binden aan onze regio zijn de mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding, bereikbaarheid, het culturele aanbod en een aantrekkelijk landelijk gebied. Een aantrekkelijk verblijfsklimaat met goede voorzieningen voor inwoners zorgt voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bedrijven.

Dit illustreert het belang van brede welvaart voor onze economie. Het gaat niet alleen om economische groei maar juist ook om een leefbare en gezonde woonomgeving van inwoners en werknemers in de provincie Groningen.

Een economische visie is belangrijk omdat het helpt scherp te krijgen welke keuzes de provincie kan maken om de regionale economie te ondersteunen. Anders gezegd, we geven antwoord op de volgende vragen:

- Hoe heeft de provinciale economie zich ontwikkeld?
- Wat is het economisch perspectief?
- Welke maatschappelijke doelen willen we nastreven?
- Welke opgaven komen hieruit voort?
- Welke rol speelt de provincie in het complexe economische speelveld?

3. Regionaal economische analyse

Om goed beleid te kunnen voeren is het nodig de huidige stand van zaken in de Groninger economie helder te beschrijven. Dit doen we in een aantal stappen. Om inzicht te krijgen in de huidige stand van zaken hebben we een onderzoek laten uitvoeren door Bureau Louter. Waarbij we ook inzicht hebben gekregen in de Brede Welvaart. Het volledige rapport vindt u als bijlage bij deze visie.

In de volgende drie paragrafen zetten we de resultaten van dit onderzoek uiteen. Dit doen we eerst op het gebied van de Brede Welvaart binnen onze provincie en daarna op het gebied van sociaaleconomische prestaties, aangevuld met onze eigen gegevens. Hier komt een algemeen beeld uit naar voren van het economisch DNA van onze provincie. Dit leidt tot aandachtspunten en mogelijke oplossingsrichtingen die we meenemen in het vervolg van deze visie.

3.1 Profiel Groningen Brede Welvaart

In het onderzoek wordt de provincie Groningen vergeleken met alle andere Nederlandse provincies en met het gemiddelde van 3 "benchmark-provincies", te weten Fryslân, Drenthe en Zeeland. Deze drie provincies zijn gekozen als vergelijkingsmateriaal omdat zij op veel vlakken op de provincie Groningen lijken, bijvoorbeeld door hun decentrale ligging en relatief lage verstedelijking. Ook zijn er cijfers op gemeentelijk niveau beschikbaar om de regionale verschillen binnen de provincie helder te krijgen.

Uit het onderzoek komt naar voren dat de provincie Groningen relatief laag scoort op het gebied van brede welvaart. De provincie Groningen bevindt zich op de 10e plaats van de 12 provincies. Er zijn slechts 3 indicatoren waarop de provincie Groningen hoger scoort dan het landelijk gemiddelde, te weten percentage personen zonder langdurige ziekte, weinig luchtverontreiniging en laag percentage WW'ers.

Groningen scoort de laatste plaats voor alle indicatoren op het gebied van materiële welvaart. Materiële welvaart blijft een belangrijk onderdeel van brede welvaart, het is alleen niet meer het enige aspect waarnaar gekeken wordt. Materiële welvaart blijft ook van invloed op andere thema's binnen brede welvaart zoals gezondheid en woongenot. Ook als het gaat om de gemiddelde levensverwachting, het percentage niet-rokers, het percentage bijstandsgerechtigden en de kwaliteit van de natuurlijke omgeving scoort Groningen het laagst van alle Nederlandse provincies.

Binnen de provincie valt de gemeente Westerkwartier op als positieve uitzondering, dit is de enige gemeente die bovengemiddeld scoort ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Vooral in Veendam, Pekela, Oldambt en Eemsdelta zijn de scores opvallend laag.

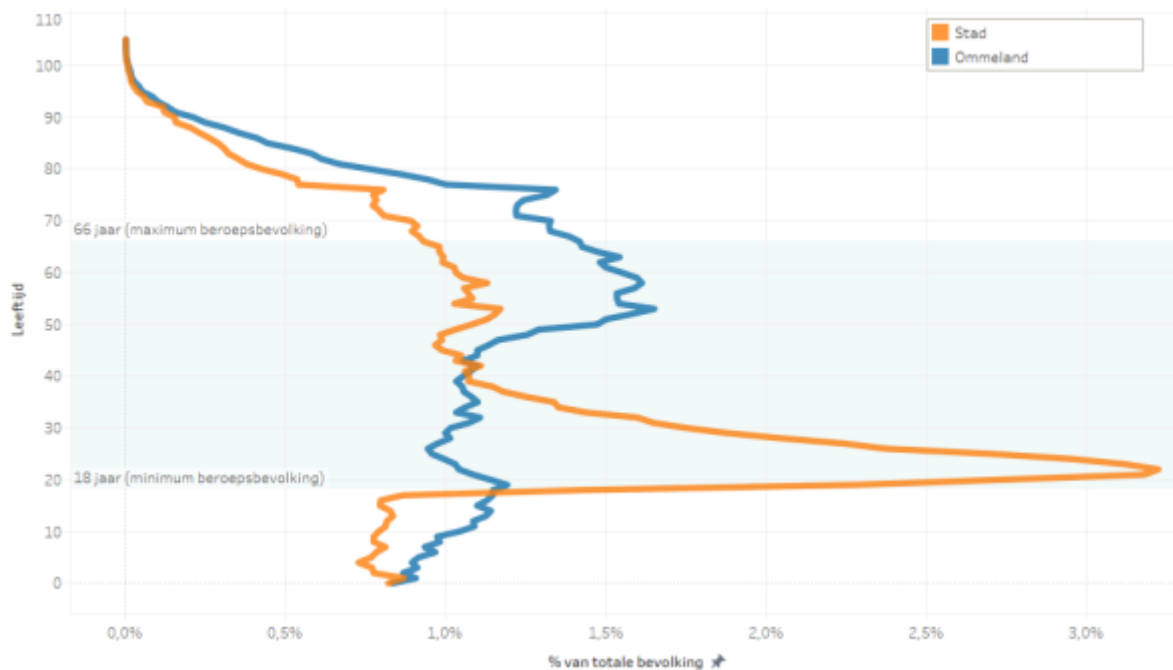
Uit bovenstaande kan de conclusie worden getrokken dat er in de provincie Groningen nog veel winst te behalen valt op het gebied van brede welvaart, en specifiek op het gebied van materiële welvaart.

3.2 Sociaal-economische analyse

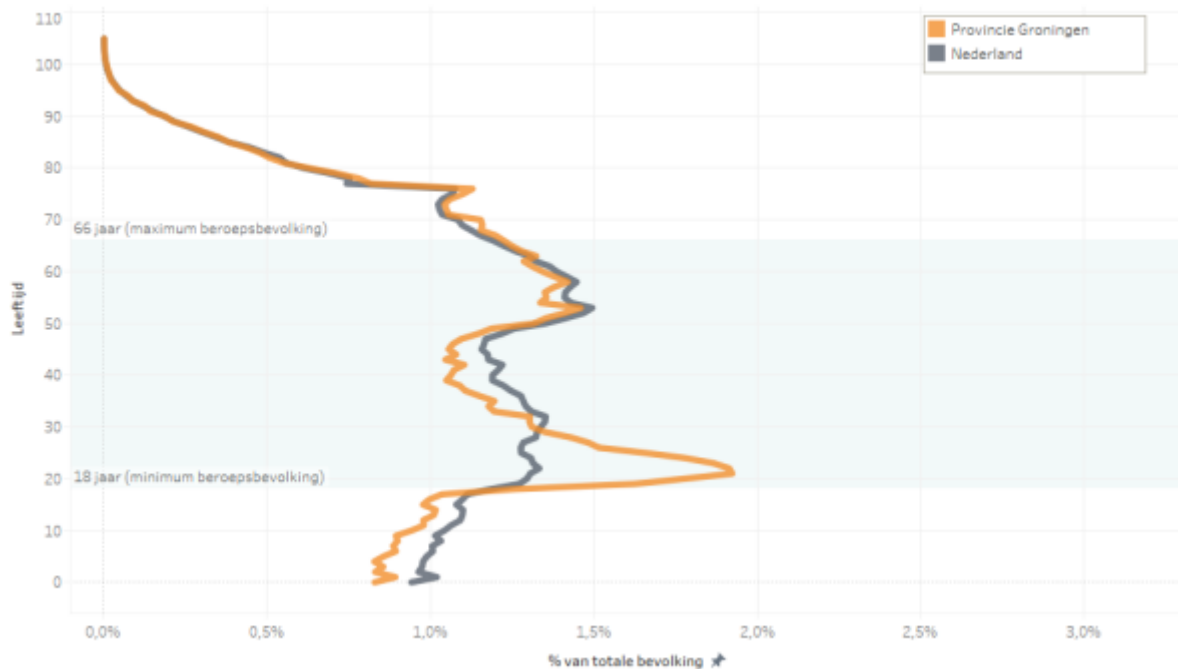
In hetzelfde onderzoek heeft bureau Louter ook de "Monitor Sociaaleconomische Prestaties" opgenomen. De indicatoren die hiervoor worden gebruikt zijn voornamelijk gericht op materiële welvaart, de arbeidsmarkt en demografische ontwikkelingen. Ook hier is een vergelijking gemaakt met het landelijk gemiddelde en de drie eerdergenoemde benchmark-provincies.

Uit deze analyse komt een vergelijkbaar beeld naar voren als uit het profiel brede welvaart. De provincie Groningen staat 11e in de ranglijst van 12 provincies. Materiële welvaart, de woningmarkt en werkloosheids-indicatoren zijn negatieve uitschieters. De

provincie Groningen scoort alleen bovengemiddeld op de opleidingsindex beroepsbevolking, een indicatie van het gemiddelde opleidingsniveau, en demografische druk. Demografische druk wordt berekend als de verhouding tussen de potentiële beroepsbevolking, iedereen tussen de 18 en 66 jaar oud, en iedereen die daarbuiten valt. Bij deze laatste indicator moet opgemerkt worden dat Groningen hier gunstig op scoort ten opzichte van de andere provincies, maar dit betekent niet dat er geen sprake is van demografische druk waar rekening mee gehouden moet worden. Uit onze eigen data-analyse blijkt dat er wel degelijk een ontwikkeling aankomt waarbij de beroepsbevolking flink gaat krimpen ten opzichte van de bevolking als geheel. Deze ontwikkeling gaat het grootste effect hebben buiten de stad Groningen. In de stad wordt deze voor een deel gecompenseerd door de aanwezigheid van kennisinstututen die jongeren en jongvolwassenen aantrekken. Onderstaande grafieken geven de situatie visueel weer.

Bevolkingsopbouw voor de gehele provincie. Bron: eigen analyse, team Databeleid.

Ook in de tweede grafiek ziet u nog het effect van de stad Groningen als opleidingsstad, we moeten er rekening mee houden dat een groot gedeelte van deze jongeren na het afronden van hun studie weer vertrekken uit onze provincie.

Als we kijken naar de ontwikkeling in de tijd van de sociaaleconomische indicatoren valt op dat deze vrij stabiel zijn. De situatie is in de afgelopen 18 jaar dus nauwelijks veranderd ten opzichte van de rest van Nederland.

Concluderend kunnen we stellen dat de huidige sociaaleconomische situatie niet rooskleurig is en structureel van aard lijkt te zijn. Er is dus aanleiding in te zetten op verbetering van de sociaaleconomische situatie, zonder daarbij voorbij te gaan aan de niet-economische waarden die voor Groningen en haar inwoners van belang zijn.

3.3 Analyse economisch DNA

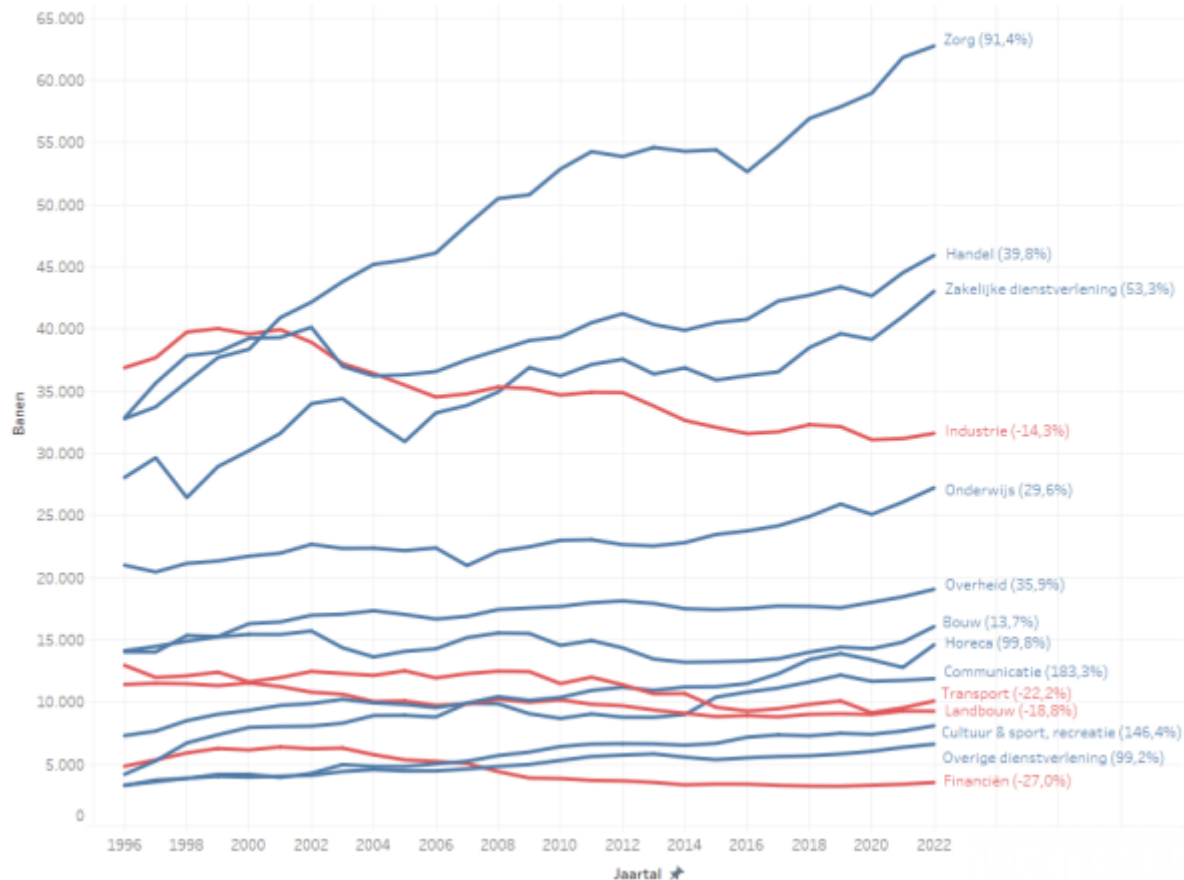
In het onderzoek van Louter is een economisch rapport Groningen opgesteld waarin inzicht is gegeven op de economische en demografische ontwikkeling van de provincie Groningen. Deze ontwikkeling is vergeleken met het nationaal gemiddelde en het gemiddelde van de drie benchmarkprovincies (Drenthe, Fryslân en Zeeland).

De economische structuur van onze provincie is veranderd. Zoals blijkt uit onderstaande figuur is de werkgelegenheid in de zorg afgelopen ca.15 jaar bijna verdubbeld en is deze sector nu de grootste in omvang. De prognose is dat de zorgsector verder zal doorgroeien mede door de vergrijzing van de bevolking. De verwachting is dan ook dat de komende jaren een steeds groter aandeel van de beschikbare beroepsbevolking in de zorgsector werkzaam zal zijn. In de sectoren handel en zakelijke dienstverlening is de werkgelegenheid eveneens de laatste 15 jaar gestegen.

De industrie was in 1996 nog de grootste sector qua werkgelegenheid. Sindsdien is de werkgelegenheid echter gedaald en op dit moment is de industrie de vierde sector qua werkgelegenheid. Het is wel zo dat de arbeidsproductiviteit (zie bijlage 5) in de sector industrie juist hoog is ten opzichte van andere sectoren zoals bijvoorbeeld de zorg. Voor het verdienvermogen onze provincie is het, mede gezien de krimpende beroepsbevolking, belangrijk dat in die sectoren waar de arbeidsproductiviteit hoog is voldoende arbeidskrachten beschikbaar blijven.

Figuur 2:

Ontwikkeling van het aantal banen naar sector (1996 t/m 2022)

Toegevoegde waarde

De ontwikkeling van de Toegevoegde waarde in de periode 2013-2022 lag in de provincie iets boven het nationaal gemiddelde en was in stadsgewest Groningen (de gemeenten Groningen, Westerkwartier, Het Hogeland, Eemsdelta, Midden-Groningen en Veendam aangevuld met Noordenveld, Tynaarlo, Assen en Aa en Hunze in de provincie Drenthe) vrijwel gelijk aan het nationaal gemiddelde. In de twee Havengemeenten (Eemsdelta en het Hogeland) lag de ontwikkeling van de toegevoegde waarde per inwoner van 18-66 jaar duidelijk boven het nationaal gemiddelde. Dat is vooral te danken aan activiteiten op de zeehaventerreinen met een hoge arbeidsproductiviteit, zoals energie en chemie.

In de periode 2023-2035 wordt overigens een minder sterke ontwikkeling van de toegevoegde waarde per inwoner van 18-66 jaar voorzien dan het nationaal gemiddelde.

Met name in de stad Groningen blijft de ontwikkeling van de toegevoegde waarde per inwoner van 18-66 jaar in de periode 2023-2035 naar verwachting achter bij de nationale ontwikkeling, terwijl daar in de periode 2013-2022 veel minder sprake van was.

Het rapport met de economische en demografische ontwikkeling, en de economische prognoses per sector is als bijlage meegestuurd.

Concluderend is te zeggen dat voor het verdienvermogen van onze provincie, mede gezien de krimpende beroepsbevolking, het belangrijk dat in die sectoren waar de arbeidsproductiviteit hoog is en de prognose gunstig is, voldoende arbeidskrachten beschikbaar blijven. Voorgaande vergt een goed opleidingsaanbod dat aansluit bij de ontplooiingsmogelijkheden van medewerkers en studenten en aansluit bij de vraag van de bedrijven in die sectoren.

4. Groningen, een werkend perspectief: Verhogen van de brede welvaart!

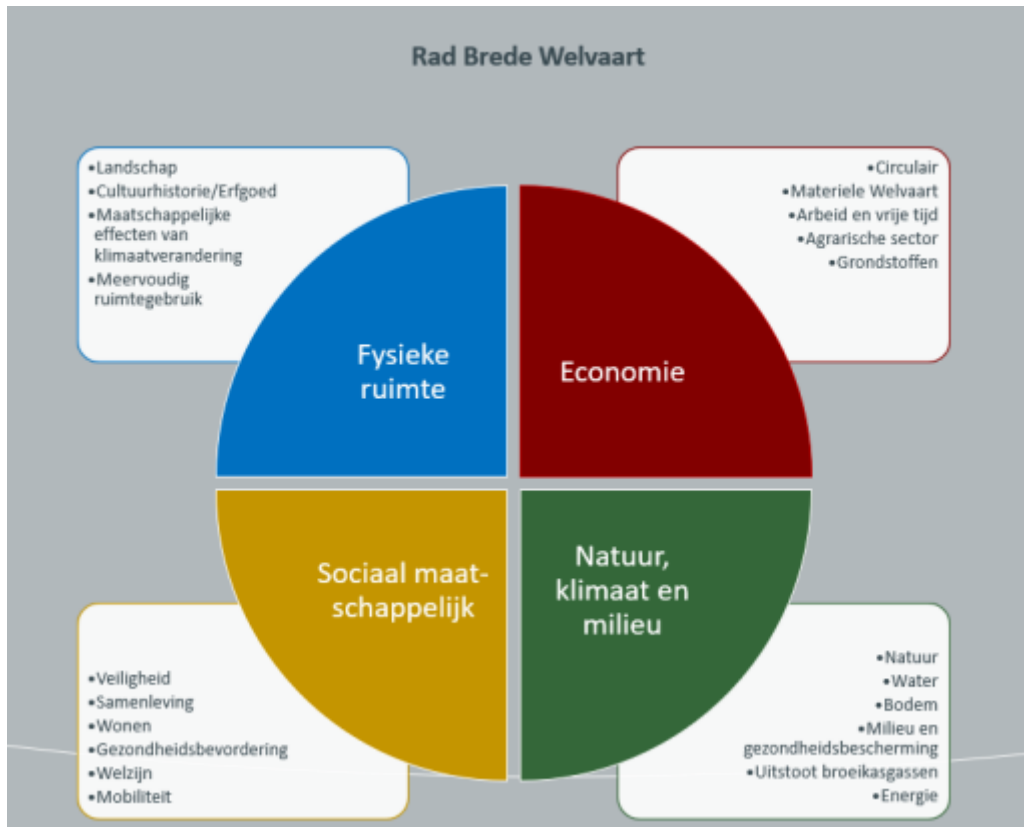
Wij gaan werken aan de verbetering van de brede welvaart van de inwoners van de provincie Groningen. Samen met andere partijen gaan we deze opgave realiseren. Bij elke economische ontwikkeling maken we de afweging "wat heeft de Groninger eraan?". We redeneren vanuit de kracht en waarden van de regio. Deze economische visie helpt ons om, samen met de omgevingsvisie en de leefbaarheidsvisie, te investeren in brede welvaart. Brede welvaart omvat alles wat mensen van waarde vinden. Naast materiele welvaart gaat het ook om zaken als gezondheid, onderwijs, milieu en leefomgeving, sociale cohesie, persoonlijke ontwikkeling en veiligheid. En brede welvaart gaat niet alleen over het hier en nu maar ook over de doorwerking elders en in de toekomst. Met deze economische visie gaan we hier structureel extra waarde voor de Groninger aan toevoegen.

Brede welvaart is onder te verdelen in de volgende vier vormen van kapitaal:

- Ons sociale kapitaal: iedereen kan zich thuis voelen in zijn/haar leefomgeving;
- Ons menselijke kapitaal: iedereen kan gezond en veilig opgroeien en oud worden;
- Ons economische kapitaal: voor iedereen is passend werk beschikbaar en bereikbaar binnen een economie die circulair en toekomstbestendig is;
- Ons natuurlijke kapitaal: een schone en duurzame leefomgeving in de hele provincie.

Onze inzet voor de toekomst is dat volgende generaties het wat betreft materiële welvaart nog steeds goed hebben, en dat elke Groninger de mogelijkheid heeft zich optimaal te ontwikkelen binnen een gelijkwaardig sociaal speelveld en in een schone leefomgeving. Hiermee willen wij de brede welvaart van de Groningers laten groeien in de komende decennia. Werken en denken vanuit brede welvaart vraagt om een integrale blik op onze provincie. Dit sluit aan bij de manier waarop wij naar de ontwikkeling van onze provincie kijken en het past bij de complexe en dynamische wereld waarin we opereren. We verbinden economische, sociale en fysieke vraagstukken en opgaven. Geen enkele ontwikkeling staat op zichzelf. Ook niet in deze economische visie, waarin we die integrale blik zoveel mogelijk bewaken. In de onderstaande afbeelding is onze opvatting van Brede Welvaart weergegeven.

Afbeelding 1: Rad van de brede welvaart

De aspecten die in het kwadrant Economie van het rad van de brede welvaart genoemd worden komen hoe dan ook expliciet aan bod in deze economische visie, zoals dat ook geldt voor het kwadrant Fysieke ruimte in de Omgevingsvisie en het kwadrant Sociaal maatschappelijk in de leefbaarheidsvisie. Sommige aspecten, denk aan mobiliteit, arbeid en vrije tijd en de maatschappelijke effecten van klimaatverandering, raken aan alle drie de visies. Bij deze aspecten zorgen we ervoor dat de visies elkaar aanvullen en naar elkaar verwijzen. Voor het vierde kwadrant, Natuur, klimaat en milieu, geldt hetzelfde. De aspecten hieruit komen in meer of mindere mate terug in alle drie de visies van de provincie omdat ze niet binnen één visiedocument te vatten zijn.

5. Maatschappelijke effecten en doelen

5.1 Beoogd maatschappelijk effect

Het maatschappelijke effect dat we willen bereiken is zoals gezegd het verhogen van de brede welvaart van de Groningers. Dit betekent goed leven, werken, verdienen, leren en recreëren in de provincie Groningen. Hiervoor moet aan de randvoorwaarde voldaan worden dat in Groningen de basis op orde is. Er is een sterk vestigingsklimaat met goede werkgelegenheid, ruimte voor ontwikkelingen, innovatie, kennis en investeringen, een goede bereikbaarheid en culturele en recreatieve mogelijkheden.

Iedere Groninger heeft op zijn/haar eigen manier baat bij de economische ontwikkelingen en investeringen in onze provincie. We willen het besteedbaar inkomen van de Groninger verhogen. Het bruto regionaal product en het daaraan gekoppelde inkomensniveau blijft immers onderdeel van brede welvaart. Het is alleen niet meer het hoofddoel van het beleid maar slechts één van de mogelijkheden om de brede welvaart te bevorderen.

Dit willen we bereiken door in te zetten op de volgende drie maatschappelijke doelen:

- Het vergroten van het verdienvermogen van de Groninger economie, oftewel het verhogen van het besteedbaar inkomen van de Groninger en het verhogen van de (arbeids)productiviteit van de Groninger bedrijven;
- Een circulaire economie waarin de waarde van producten, materialen en hulpbronnen zo lang mogelijk in stand blijft;
- Een toekomstbestendige arbeidsmarkt en een sterk vestigingsklimaat.

Qua economische ontwikkeling zetten we in op sectoren waar al veel toegevoegde waarde wordt gegenereerd of verwacht. We groeien niet meer om te groeien, maar richten ons op kwalitatieve groei. Een kwalitatieve groei die selectief is als het gaat om die delen van de regionale economie waar sprake is van duurzame ontwikkeling en verdienvermogen. We zoeken steeds naar een goede mix tussen bestaand bedrijfsleven en nieuwe bedrijven die elkaar versterken. We willen innovaties toepasbaar en toegankelijk maken voor het bestaande MKB. Daarnaast richten we ons op innovaties binnen ecosystemen¹ en nieuwe bedrijven die vernieuwing meebrengen naar onze regio.

5.2 Strategisch doel: verdienvermogen

Uit de economische analyse kwam naar voren dat de provincie Groningen het in vergelijking met andere regio's niet goed doet op het punt van materiele welvaart. Het regionale verdienvermogen (bruto regionaal inkomen) is relatief laag. Een belangrijke onderliggende factor is de sectorstructuur van Groningen met een relatief hoge werkgelegenheid in de zorg, de overheid en onderwijs: sectoren met een hoge arbeidsintensiviteit en een relatief lage productiviteit. Dat beeld wordt ook ondersteund door een analyse van Rabo research naar de productiviteit per regio. De Rabobank concludeert dat "de groei van de productiviteit, en daarmee van het verdienvermogen van de Nederlandse economie, onder druk staat. Beleid dat gericht is op het verbeteren van de productiviteit is daarom belangrijk"². In een omgeving waar schaarste aan arbeidskrachten, energie, grondstoffen en (milieugebruiks)ruimte snel toeneemt is inzet op het verhogen van de productiviteit van het grootste belang om het verdienvermogen en daarmee de materiele welvaart te verbeteren of op zijn minst op peil te houden en gelijktijdig binnen de spanwijdte van genoemde hulpbronnen te blijven.

¹ Een ecosysteem binnen deze context is een groep bedrijven en andere organisaties (bijvoorbeeld kennisinstututen en overheden) die binnen een netwerk van invloed zijn op elkaars economische en maatschappelijke prestaties.

² Raspe en Sander (2024), *Structureel regionaal-economisch beleid nodig*, Rabobank

In de provincie blijken belangrijke regionale verschillen in de productiviteitsgroei. De beide havenindustrialiegemeenten scoren bovengemiddeld goed dankzij de aanwezigheid van hoogproductieve industriële sectoren. Delfzijl en omgeving heeft de afgelopen decennia laten zien hoe je het verdienvermogen op peil houdt in een situatie van een krimpende arbeidsmarkt. De stad en Oost-Groningen doen het relatief minder goed, een ontwikkeling die mogelijk wordt veroorzaakt door een verschuiving van arbeid van hoogproductieve naar laagproductieve sectoren zoals de horeca en de zorg. In de verschillende regio's in de provincie liggen dus verschillende opgaven om het doel van het verhogen van het verdienvermogen te realiseren.

Als onderdeel van de inzet op brede welvaart schetsen we de ambities die we hebben om de economie te transformeren door inzet op kwalitatieve groei. Macro-economische doelen die daar concreet bij horen:

1. groei van de toegevoegde waarde per inwoner tussen 18-66 jaar³ minimaal op het nationaal gemiddelde;
2. verhogen van het besteedbaar inkomen van Groningers (materiele welvaart) waarbij het gat met de benchmarkprovincies (zie onderzoeksrapport Bureau Louter) wordt verkleind.

5.2.1 Speerpunten

Welke keuzes maken we dan in ons beleid? Welke speerpunten kiezen we? Geredeneerd vanuit schaarste en het belang van het verhogen van de productiviteit zetten we in op groei van werkgelegenheid in hoogproductieve sectoren. Aansluitend bij sterktes die geïdentificeerd zijn in de Regionale Innovatie Strategie (RIS3) gaat het daarbij voor Groningen om energieproductie, (energie gerelateerde) high-tech maakindustrie, groene chemie, circulaire procesindustrie, medische technologie en biotechnologie. Daarbij hebben we ook aandacht voor het beschikbaar krijgen en houden van strategische grondstoffen voor deze sectoren. Voor de korte termijn zetten we daarbij in op acquisitie en ondersteuning van productieve investeringen van bedrijven in deze sectoren. Voor het versterken van het verdienvermogen van de langere termijn zetten we in op groei van private R&D investeringen. Vanuit de gedachte van 'investeren in eigen kweek' willen we daarbij meer deep-tech start-ups⁴ tot ontwikkeling brengen vanuit het kennis-ecosysteem in de stad.

Schaarste aan personeel is een van de grootste uitdagingen voor de economie. Met name in arbeidsintensieve sectoren zoals de zorg en horeca kan dat tot knelpunten leiden. Om kwaliteit in deze sectoren te waarborgen zal ook hier geïnvesteerd moeten worden in vergroting van de productiviteit en innovatie door bijvoorbeeld digitalisering en robotisering.

Als het gaat om het verhogen van het besteedbaar inkomen van de Groningers is inzet op productiviteit alleen onvoldoende. We investeren daarom ook in de ontwikkeling van mensen door middel van ons arbeidsmarktbeleid.

Productiviteitsgroei is de belangrijkste driver van het regionaal verdienvermogen op de lange termijn. Productiviteitsgroei hangt in hoge mate af van specifieke regionale omstandigheden. Tenminste acht factoren zijn daarbij belangrijk⁵:

1. Innovatieve clusters van samenwerkende bedrijven;
2. Ondernemersdynamiek: nieuwe en groeiende bedrijven;
3. Human capital: kwaliteiten van de beroepsbevolking;
4. Kennisinfrastructuur;

³ De toegevoegde waarde komt overeen met het bruto regionaal inkomen, ofwel het totaal aan loon, winst, huur, pacht en rente dat in de regio wordt verdiend. We kijken in de doelstelling naar de verbetering van dit inkomen per lid van de beroepsbevolking om effecten van krimp of groei van de beroepsbevolking uit te sluiten.

⁴ Bij deep tech gaat het om technologie start-ups die zijn gebaseerd op wetenschappelijke en technische innovaties. Vaak zijn langdurig grote investeringen nodig om deze technologie marktrijp te maken.

⁵ Raspe, O., M. van den Berge en T. de Graaff (2017) *Stedelijke regio's als motoren van economische groei*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving

5. Fysieke infrastructuur: (inter)nationale en regionale bereikbaarheid;
6. Financiering;
7. Governance: de samenwerking en strategievorming tussen bedrijven, overheden en kennisinstellingen;
8. Kwaliteit van de leefomgeving: aantrekkelijke voorzieningen en een goede milieukwaliteit.

Deze 8 factoren zijn leidend bij de uitwerking van de visie tot een economisch programma en bijbehorend afwegingskader.

5.3 Strategisch doel: circulaire economie

De hoeveelheid grondstoffen die wereldwijd wordt gebruikt, is in de afgelopen eeuw verachtvoudigd. En zonder nieuw beleid ligt het gebruik van grondstoffen in 2060 nog 60 procent hoger dan nu⁶. Dit is niet alleen inefficiënt en milieubelastend, maar leidt ook tot economische schade als gevolg van grondstoftekorten en prijsfluctuaties. We zetten daarom in op een circulaire economie waarin de waarde van producten, materialen en hulpbronnen zo lang mogelijk in stand blijft. Hiermee beperken we de winning van (abiotische⁷) grondstoffen en de productie van afval. De voordelen hiervan zijn meervoudig. Het biedt economische concurrentievoordelen als gevolg van lagere grondstofkosten. Ook reduceert het negatieve milieu-impact als gevolg van winning en verwerking van grondstoffen. Daarnaast wordt onze economie minder afhankelijk van de import van grondstoffen van elders. We zien een circulaire economie niet als doel, maar als middel. Want door efficiënter met grondstoffen om te gaan dragen we bij aan brede welvaart, zowel hier en nu, als elders en later. Onze ambitie is dat er in Groningen uiteindelijk geen kilogram grondstof verloren gaat.

Hiermee haken we in op een bredere trend. Want ook vanuit de Europese Unie wordt steeds meer ingezet op een circulaire economie. Bijvoorbeeld via de Ecodesign en Right to Repair richtlijnen en de Critical Raw Materials Act. Daarnaast wordt er via de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) en Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD) van bedrijven (en ketenpartners) steeds meer verwacht op het gebied van duurzame bedrijfsvoering. Ook de Rijksoverheid is ambitieus, met als doelstelling een circulaire economie in 2050 en een halvering van abiotisch grondstoffengebruik in 2030. Deze trend in (beleids)ontwikkelingen en wet- en regelgeving raakt ook onze economie en hier moeten we op anticiperen. Ook daarom kiezen we voor een circulaire en daarmee toekomstbestendige Groninger economie.

In lijn met bovenstaande concludeert⁸ ook het Planbureau voor de Leefomgeving op basis van de Global Resources Outlook dat "efficiënter grondstofgebruik de crux is voor milieu én ontwikkeling". Hier geven wij onze invulling aan door dit te vertalen naar twee doelen die elkaar onderling versterken:

1. Een toekomstbestendige economie die weerbaar is tegen grondstoftekorten en prijsfluctuaties;
2. Een minimalisering van negatieve milieu-impact.

Met een toekomstbestendige economie bedoelen we een economie die in lijn is met, en anticipeert op, (macro-)economische trends. Zoals bijvoorbeeld de hierboven genoemde wet- en regelgeving vanuit de EU. Maar ook de groeiende vraag van consumenten naar duurzame(re) producten⁹. Daarnaast hebben recente geopolitieke spanningen en de gevolgen hiervan op grondstoffen(markten) aangetoond dat het geen vanzelfsprekendheid is dat grondstoffen goed en tegen een redelijke prijs beschikbaar

⁶ <https://www.pbl.nl/publicaties/global-resources-outlook-2024>

⁷ Abiotische grondstoffen zijn mineralen (bijvoorbeeld grind, zout en fosfaat), metalen (zoals ijzererts en bauxiet) en fossiele grondstoffen (zoals aardgas en olie).

⁸ <https://www.pbl.nl/actueel/nieuws/efficiënter-grondstofgebruik-crux-voor-milieu-en-ontwikkeling>

⁹ <https://www.uva.nl/shared-content/faculteiten/nl/faculteit-der-maatschappij-en-gedragswetenschappen/nieuws/2023/05/duidelijke-vraag-onder-consumenten-naar-duurzame-producten.html>

zijn. Het is dan ook van belang dat onze economie hier weerbaar tegen is en zoveel mogelijk de regionaal aanwezige grondstoffen benut.

Als provincie willen we een schone en gezonde leefomgeving voor onze inwoners. Daarnaast onderschrijven we het Nederlandse Klimaatakkoord en bijbehorende CO₂-reductie. Dit gaat hand in hand met ons streven naar een circulaire economie. Door middel van nieuwe circulaire (biobased) waardeketens en procesoptimalisatie realiseren we een (verdere) ontkoppeling van emissies/milieu-impact en economisch toegevoegde waarde. Dit geldt zowel voor milieu-impact lokaal (vervuiling, schadelijke stoffen) als globaal (CO₂). Een kanttekening die we hierbij maken is dat de circulaire economie, gegeven het relatief nieuwe en innovatieve karakter, nog niet volledig is geoptimaliseerd. Hierdoor kunnen nieuwe circulaire technieken in eerste instantie nog leiden tot hogere milieu-impact. Hier willen we, binnen de mogelijkheden van wet- en regelgeving, onze milieugebruiksruimte en vanuit de lens van brede welvaart, waar mogelijk ruimte aan bieden.

5.3.1 Speerpunten

Om onze doelen te bereiken en de kansen die de transitie naar een circulaire economie biedt te verzilveren, gaan we concreet werken aan:

- Vergroenen van de chemische productieketens, bijvoorbeeld door het stimuleren van substitutie van fossiele grondstoffen door grondstoffen op basis van afval, biologisch materiaal en CO₂.
- Reduceren van de hoeveelheid afval in onze regio, door te voorkomen dat afval ontstaat of door deze materialen te benutten als circulaire grondstof voor Groninger bedrijven, en de industrie in het bijzonder.
- Stimuleren van circulaire verdienmodellen bij het MKB en versterken van het organiserend vermogen in de regio. Zodat circulaire MKB'ers elkaar beter weten te vinden, omissies in circulaire waardeketens ingevuld worden en kennis meer gedeeld wordt.
- Benutten van kansen voor de landbouw, bijvoorbeeld door de verwaarding van agrarische reststromen en door onze woningbouw- en isolatieopgave zo veel mogelijk biobased in te vullen.
- Onszelf profileren als circulaire regio, onder andere om arbeidskrachten en bedrijven te behouden en aan te trekken.

Naast kansen zien we in de transitie naar een circulaire economie ook mogelijke knelpunten. Een circulaire economie vraagt meer ruimte dan de lineaire, fossiele economie nu, bijvoorbeeld voor de opslag en verwerking van grondstoffen¹⁰. En er is voldoende schone energie nodig. Maar niet alles kan (meer), dus hierin moeten we transparante afwegingen maken op basis van brede welvaart. Onze voorkeur gaat hierbij uit naar bedrijven die efficiënt omgaan met ruimte, energie en grondstoffen en dit combineren met een schoon productieproces met hoge toegevoegde waarde.

5.4 Randvoorwaardelijk doel: vestigingsklimaat en arbeidsmarkt

Om vanuit economisch beleid de brede welvaart te verbeteren is het noodzakelijk om het vestigingsklimaat op orde te hebben. Het vestigingsklimaat bevat eigenlijk alle randvoorwaarden waaraan voldaan moet worden om economisch aantrekkelijk te zijn voor bedrijven die zich in onze provincie willen vestigen of al gevestigd zijn en zich willen doorontwikkelen. Deze randvoorwaarden zijn vaak niet alleen economisch van aard. Voor het in stand houden en verbeteren van het vestigingsklimaat is beleid op andere beleidsvelden dus ook van essentieel belang. Denk hierbij aan ruimtelijk beleid voor de benodigde infrastructuur, energiebeleid in het kader van de benodigde energievoorziening en sociaal beleid om te voorzien in culturele voorzieningen. In onderstaande lijst zetten we de verschillende onderdelen die bijdragen aan het vestigingsklimaat uiteen:

¹⁰ <https://www.pbl.nl/publicaties/ruimte-voor-circulaire-economie>

- Bedrijventerreinen: kwalitatief hoogwaardige ruimte beschikbaar op de juiste bedrijventerreinen.
- Fysieke infrastructuur: geen bottlenecks in weg-, water-, lucht- en spoorinfra.
- Digitale infrastructuur: overall aansluiting op glasvezelnetwerk of anderszins snel internet beschikbaar.
- Energie: voldoende groene energie beschikbaar, in de juiste vorm op de juiste plek.
- Water: voldoende water beschikbaar voor economische processen én rekening houden met de beperkingen die vanuit teruglopende waterbeschikbaarheid gaan gelden.
- Woningen: voldoende en zoveel mogelijk circulair/biobased woningen beschikbaar in de juiste segmenten voor ondernemers en werknemers.
- Cultuur en vrijetijd: Een breed en aantrekkelijk aanbod in de culturele en VTE-sectoren om ondernemers en werknemers aan de provincie te binden.

Onderdelen van het vestigingsklimaat die wel specifiek onder economisch beleid vallen:

- Zelforganiserend vermogen bedrijfsleven: sterker en betrouwbaarder netwerk van ondernemers ten behoeve van onderlinge kennisdeling, schaalvoordelen en samenwerking in triple-helix (samenwerking overheden-kennisinstellingen-bedrijfsleven).
- Arbeidsmarkt: vraag en aanbod op de arbeidsmarkt zijn zo goed mogelijk op elkaar afgestemd, en inwoners beschikken over een goed inkomen en voortdurende ontwikkelingsmogelijkheden.

Het zelforganiserend vermogen wordt met name vanuit Campus-ontwikkeling en de dienstverlening van GroBusiness aangepakt, specificering hiervan volgt in het Masterplan Campussen en de beleids- en uitvoeringsprogramma's die op deze economische visie gaan volgen.

5.4.1 Speerpunt

Vanuit economisch beleid zien we vooral een rol met betrekking tot de arbeidsmarkt: Een goed functionerende arbeidsmarkt is een belangrijke voorwaarde voor de brede welvaart. Het hebben van werk zorgt bijvoorbeeld voor zelfontplooiing, gezondheid en individueel welbevinden. Daarnaast is werk nodig voor het verdienvermogen en het vergroten van het besteedbaar inkomen in onze provincie. Arbeidsmarkt is bovendien een belangrijke voorwaarde als het gaat om een gezond en goed vestigingsklimaat. De strijd om personeel en talent tussen regio's wordt steeds heviger en zal door de structurele krapte alleen maar in hevigheid toenemen.

Met ons arbeidsmarktbeleid hebben we tot doel dat:

- Iedere inwoner kan deelnemen aan de arbeidsmarkt, zich voortdurend ontwikkelen (leercultuur) en is verzekerd van een goed inkomen en goed (passend) werk;
- Ons bedrijfsleven personeel kan werven, behouden en ontwikkelen. De leercultuur is optimaal ontwikkeld;
- Het onderwijs kan flexibel inspelen op de vraag vanuit het bedrijfsleven;
- Talent is behouden voor de regio en nieuw talent is aangetrokken.

We beginnen het volgende hoofdstuk, Ontwikkeling en Perspectief, met een paragraaf over de arbeidsmarkt om bovenstaande verder uit te diepen.

6. Ontwikkeling en perspectief

Nu we onze beoogde maatschappelijke effecten en overkoepelende doelen uiteen hebben gezet, bieden we u graag de nodige verdieping op een aantal thema's en sectoren die van essentieel belang zijn voor onze regionale economie. Daarin schetsen we de huidige ontwikkeling en een perspectief tot 2035. Waar staan we nu, hoe zijn we hier gekomen, welke ontwikkelingen zitten eraan te komen en waar willen we heen? Dit zijn de belangrijkste vragen die we in dit hoofdstuk beantwoorden.

We beginnen, zoals in het vorige hoofdstuk werd aangegeven, met de arbeidsmarkt. Hierna komen nog een aantal sector-overschrijdende thema's aan bod, waarna we nog inzoomen op de meest in het oog springende economische sectoren binnen onze provincie.

Voordat we hiermee beginnen willen we nog expliciet maken hoe we het Groninger MKB hierin mee willen nemen. MKB is namelijk geen aparte sector of thema in dit hoofdstuk. Dit is ook niet goed mogelijk omdat het MKB door alle thema's en sectoren binnen de Groninger economie heen loopt.

"Het MKB is de kurk waar de Groninger economie op drijft" is binnen de provincie een uitspraak die regelmatig terugkomt. En dit klopt ook helemaal. Uit de gegevens in het onderzoeksrapport van Bureau Louter blijkt dat het MKB verantwoordelijk is voor ongeveer 70% van de werkgelegenheid binnen onze provincie. Dit is niet uitzonderlijk binnen Nederland, we zitten hiermee rond het nationale gemiddelde, maar wel van belang. Alle onderdelen die in dit hoofdstuk aan bod komen gelden dus ook, en vaak zelfs met name, voor het MKB.

6.1 Sector- overschrijdende thema's

6.1.1 Arbeidsmarkt

Huidige ontwikkelingen:

Een goed werkende arbeidsmarkt is van groot belang voor de brede welvaart. Dit is in de eerste plaats omdat werk wezenlijk is voor het menselijk bestaan en de menselijke waardigheid, dat wil zeggen voor zelfontplooiing, gezondheid en individueel welbevinden. En in de tweede plaats omdat werk nodig is voor het verdienvermogen in onze provincie.

Als we kijken naar de arbeidsmarkt in Groningen zien we een aantal ontwikkelingen. De werkgelegenheid is vanaf 2016 flink gestegen en de werkloosheid is aanzienlijk gedaald. Voor het eerst in de historie zagen we dat in 2022 het aantal vacatures het aantal werkzoekenden oversteeg. Met name de vraag naar praktisch geschoolden, onder meer in de techniek was (en is nog steeds) enorm hoog. Vanaf 2023 zien we dat de arbeidsmarkt in een enigszins lagere versnelling is gekomen maar dat het aantal vacatures nog altijd hoog is. We voorzien de komende jaren structurele personeelstekorten in onder andere de ICT, de techniek, het onderwijs en de zorg.

Dit wordt mede veroorzaakt door langdurige krapte op de arbeidsmarkt. Deze krapte wordt veroorzaakt door mismatch, veranderende vraag vanuit werkgevers en demografische ontwikkelingen. De vergrijzing en ontgroening van de bevolking leiden bijvoorbeeld tot een stagnatie van de (potentiële toekomstige) beroepsbevolking en bovendien een toenemend gebruik van de zorg. Dezelfde hoeveelheid werk moet dus gedaan worden met minder mensen. Het thema Duurzame Inzetbaarheid is daarbij uitermate belangrijk geworden voor de continuïteit van bedrijven, overheden en organisaties in Groningen. Aandacht voor werknemers, of anders gezegd: aandacht voor de duurzame inzetbaarheid van werknemers, kan het verschil maken in deze krapte

arbeidsmarkt. Het is zaak om ervoor te zorgen dat de huidige medewerkers gezond, vitaal, veilig, gemotiveerd, betrokken, goed opgeleid en in balans zijn (en blijven).

Demografische ontwikkelingen leiden ook tot minder instroom in het onderwijs. Technisch onderwijs staat daarmee onder druk, aangezien dit vrij kostbare opleidingen zijn. Gezien de grote vraag naar praktische geschoolden is dat zorgwekkend voor de toeleiding naar ons MKB.

De vergrijzing leidt bovendien tot een aanzienlijke vervangingsvraag. In de arbeidsmarktregio Groningen bestaat de groep 60 jaar of ouder uit 34.500 personen en behoren nog eens 70.000 personen tot de groep 50-60 jaar. Deze groep zal de komende jaren de arbeidsmarkt verlaten. Ongeveer 64% werkt in de zorg, openbaar bestuur, industrie en onderwijs¹¹.

Deze, op elkaar inwerkende, ontwikkelingen leiden ertoe dat de aanwezigheid van arbeidskrachten (en behoud van talent) die goed aansluiten op de veranderende behoeften op de arbeidsmarkt steeds belangrijker wordt voor de economische ontwikkeling. De arbeidsmarkt wordt daarbij steeds internationaler, want naast het eigen onbenut arbeidspotentieel gaat het ook om arbeidsmigranten, expats en internationaal talent. Een optimale dienstverlening naar onze bedrijven wordt op dit vlak steeds belangrijker.

Aanvullend hierop hebben we te maken met een kwalitatieve mismatch die groter is dan in andere delen van het land. Technologische ontwikkelingen en de verschillende transitieën zorgen ervoor dat de aard van het werk verandert. Door de samenstelling van de beroepsbevolking vinden echter relatief minder investeringen plaats in scholing en training. Praktisch geschoolden doen bijvoorbeeld minder aan een leven lang ontwikkelen en lopen daarmee een groter risico dat hun arbeidsmarktpositie in de loop van hun carrière verslechtert. Het grote aandeel wordt mede veroorzaakt door een groot aandeel van MKB-bedrijven waar relatief minder aandacht is voor een leven lang ontwikkelen.

Tot slot profiteert nog altijd een te grote groep mensen die een afstand tot de arbeidsmarkt hebben niet van de economische groei. De aard van het werk verandert en het risico op langdurige uitsluiting is aanwezig. In delen van de provincie is bovendien sprake van generatie werkloosheid. De belangrijkste uitdaging op de arbeidsmarkt is dan ook de krapte aan te pakken en tegelijkertijd langdurige uitsluiting te voorkomen van mensen die moeilijk hun weg naar werk weten te vinden waarbij ook specifiek aandacht moet zijn voor toekomstige generaties.

Perspectief 2035

In 2035 kent de Groningse arbeidsmarkt structureel een lage werkloosheid, functioneert de arbeidsmarkt zo optimaal mogelijk en werken we toe naar een goede balans tussen vraag en aanbod. Met ons arbeidsmarktbeleid hebben we tijdig ingezet op passende werkgelegenheid inclusief opleidingen en omscholing. Bedrijven beschikken daardoor over arbeidskrachten, zowel nationaal als internationaal, die op dat moment nodig zijn om hun bedrijf te laten meebewegen met de marktontwikkeling, te verduurzamen of te laten groeien.

Samen met onze (sociale) partners, waaronder de arbeidsmarktregio, hebben we ingezet op leven lang ontwikkelen en duurzame inzetbaarheid. De arbeidsmarkt is daardoor toekomstbestendiger gemaakt. Werkenden en werkzoekenden kunnen beter omgaan met de hoge economische dynamiek en binnen bedrijven is aandacht voor de gezondheid en vitaliteit van werknemers. Bijtijds zijn werknemers en werkzoekenden omgeschoold van krimpende sectoren naar groeisectoren zoals de techniek en de zorg en is hun baan zekerheid daarmee verhoogd. De door robotisering verdwenen banen zijn opgevangen door nieuwe banen in de ICT en de energietransitie heeft geleid tot veel

¹¹ <https://www.werk.nl/arbeidsmarktinformatie/regio/groningen>

banen in duurzame vormen van energie. Intersectorale arbeidsmobiliteit is daarbij een vanzelfsprekendheid geworden.

Langdurige uitsluiting van mensen die wat verder van de arbeidsmarkt afstaan is tegengegaan. Zogenaamde generatie werkloosheid is doorbroken door specifieke programma's gericht op talentontwikkeling van juist de jongere generaties. Cultuureducatie kan daar bijvoorbeeld een rol spelen, omdat daarmee creatief vermogen wordt ontwikkeld om te komen tot innovatieve, weerbare en veerkrachtige inwoners. Voor mensen waarvoor betaalde arbeid bij een werkgever een stap te ver is, hebben we het principe van basisbanen uitgerold over de hele provincie. Een basisbaan betreft bijvoorbeeld werkzaamheden bij een sportvereniging, een culturele instelling of opruimwerkzaamheden in een wijk. Daarmee wordt nuttig werk verricht die belangrijk is voor de buurt of omgeving en levert daarmee een grote bijdrage aan de brede welvaartsfactor en het welbevinden van de persoon zelf. Daarnaast wordt er continu, samen met de arbeidsmarktregio (Werk in zicht), gekeken naar de mogelijkheden binnen de Zorg en Vrijtijdseconomie als kansrijke sectoren voor deze doelgroep.

Onze campussen met praktijkgericht onderwijs en de kennisinstellingen spelen een belangrijke rol als het gaat om talentontwikkeling van jonge generaties en het voorzien in vraag van het bedrijfsleven. Samen met de overheden en bedrijfsleven (de zogeheten Triple-Helix) werken zij voortdurend samen zodat tijdig kan worden ingespeeld op de vraag en de innovatieontwikkeling van mensen, door het continu aanbieden van adequate ontwikkel- en scholingstrajecten. Talent en vakmanschap gaat daarbij niet verloren voor de regio. Gerichte programma's zorgen ervoor dat meer jongeren kiezen voor een opleiding in de zorg of techniek. Goed onderwijs is daarbij de sleutel tot een betere toekomst voor de komende generaties. Techniek onderwijs blijft dus overeind in de regio.

Tot slot zijn om- en bijscholing vaste instrumenten om mensen te mobiliseren van overschot- beroepen naar tekort- beroepen. Onderwijs en bedrijfsleven hebben gezamenlijke (flexibele) onderwijsprogramma's dan wel campussen ontwikkeld, waardoor op tijd geschakeld kan worden tussen vraag en aanbod en talent behouden blijft voor de regio. Het opleidingsprogramma is daarmee gericht op de voortdurende ontwikkeling van vaardigheden die gevraagd worden vanuit de arbeidsmarkt.

6.1.2 Digitalisering

Huidige ontwikkelingen:

Een van de belangrijkste ontwikkelingen van nu is de digitale transitie van onze samenleving en economie. Deze ontwikkeling biedt onze provincie kansen én brengt uitdagingen met zich mee.

De digitale revolutie gaat snel en daar hoort een proactieve houding van de provinciale overheid bij. De digitalisering levert kansen op voor Groningen. De stad en de regio beschikken over een goede uitgangspositie om een hoofdrol te spelen in de wereldwijde digitale transitie. Groningen heeft de kansen die de digitalisering biedt op vele terreinen al gepakt. De provincie Groningen heeft met de aanwezigheid van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG), het Universitair Medisch Centrum Groningen (UMCG), de Hanzehogeschool en andere kennisinstellingen deskundig opgeleide werknemers en starters, met veel kennis over het gebruik van Big Data, CyberSafety en Kunstmatige Intelligentie. De lokale aanwezigheid van het mbo is van belang om die kennis te verspreiden binnen de gehele provincie Groningen.

In samenwerking met het bedrijfsleven is ook de IT Academy Noord-Nederland opgezet om mensen om te scholen in de IT en om medewerkers meer IT-vaardigheden bij te brengen. Reden voor bedrijven als IBM om Groningen als vestigingsplaats te kiezen. Daarnaast beschikt Groningen over een sterk startup-netwerk. Hier zijn verschillende

succesvolle ondernemingen uit ontstaan.

Ook staat de digitalisering in de provincie Groningen in verbinding met allerlei sectoren. De grote industrie in de Eemshaven en Delfzijl, de gezondheidszorg, de energietransitie, het mkb, cultuur, onderwijs en de landbouw dragen bij aan en profiteren van de digitalisering in de provincie. Ook voor de proces- en de maakindustrie speelt digitalisering een belangrijke rol, vergelijkbaar met het programma Groningen@Work willen we ook de komende jaren blijven inzetten op dit onderwerp samen met onze partners.

Perspectief 2035:

De provincie Groningen heeft in 2035 een robuuste digitale sector en een economie en samenleving die digitale mogelijkheden ten volle benut. Deze situatie is mede ontstaan doordat de provincie volop heeft ingezet op kennisontwikkeling, opleidingen, voorlichting, proeftuinen en het ondersteunen van het MKB en de start- en scaleups. In 2035 is het digitale vestigingsklimaat in de provincie dusdanig aantrekkelijk dat deze bedrijven ook voor de provincie behouden blijven. De digitale revolutie en transitie gaat in een hoog tempo waardoor plannen en beleid vaak ingehaald worden door nieuwe kennis en technologieën. De provincie speelt met haar flexibele regionale beleid slim in op de Europese en nationale digitaliseringsstrategieën. Tegelijkertijd is de uitdaging om ook de inwoners en bedrijven mee te nemen in de digitale transitie om zo een inclusieve digitale toekomst te creëren opgepakt. Dit is ook van belang voor de transitie naar een circulaire economie, waar digitalisering een cruciale voorwaarde voor is. Een voorbeeld hiervan is Bollegraaf in Appingedam dat met digitale toepassingen in de recycling toonaangevend is. Inwoners, onderwijs en bedrijfsleven profiteren allemaal van digitalisering.

De Groninger economie van 2035 benut kunstmatige intelligentie (AI) volop. Dankzij Europese en nationale wetgeving, strategieën, en kaders weten bedrijven en ondernemers hoe AI doelmatig, ethisch en legaal ingezet kan worden. In de provincie Groningen is de ontwikkeling van AI verder vormgegeven via de grote kennisinstellingen. Hierbij is de samenwerking tussen het onderwijs en het bedrijfsleven vergroot via praktijkgerichte kennisdeling naar de ondernemers. De provincie Groningen heeft daarin een ondersteunende rol. Daarnaast is de economische aantrekkingskracht van het toepassen van AI in de bedrijfsvoering dusdanig groot, dat er een (sub)sector ontstaat. Daar waar nodig heeft de provincie Groningen in de regionale economische opgave een faciliterende rol.

6.1.3 Internationalisering

Huidige ontwikkelingen:

Richting Europa positioneren wij ons in Noord-Nederlands verband als een innovatieve circulaire Regio. De provincie Groningen is ook Just Transition Regio. De Europese Commissie investeert tot 2027 vanuit het JTF 330 mln. mee in de klimaattransitie voor Groningen-Emmen. De innovatieve investeringen vanuit dit Just Transition Fund maar ook het Europese EFRO programma vinden hun basis in de Noord Nederlandse Innovatiestrategie waarin vier transitie centraal staan (van analoog naar digitaal, van lineair naar circulair, van fossiel naar duurzame energie en gezondheid). Speciale aandacht gaat uit naar de samenwerking met Noord-Duitsland. Wij weten: "Een goede buur is beter dan een verre vriend." Daarom speelt de samenwerking met Noordwest-Duitsland, in samenspraak met onze buurprovincies Fryslân en Drenthe, een belangrijke rol. Wij liggen geografisch gezien dicht bij elkaar en lopen tegen dezelfde maatschappelijke uitdagingen aan. Bijvoorbeeld de ruimtelijke inpassing van de energietransitie, demografische veranderingen, zorg op het platteland of het tekort aan vakmensen in bepaalde beroepsgroepen.

Het kan van groot voordeel zijn om samen met de aangrenzende Landkreise strategieën te ontwikkelen om innovatieve bedrijven aan te trekken. Wij zullen dit in het verband van

de grensoverschrijdende samenwerking (GROS) verder verkennen. Daarnaast heeft de provincie Groningen een breed netwerk in de Noordzeeregio.

De Provincie Groningen zelf én andere partijen (van MKB tot kennisinstellingen) die gevestigd zijn binnen de provinciale grenzen maken gebruik van Europese subsidieprogramma's om hun ambities te realiseren. Programma's waarop dikwijls een beroep wordt gedaan, en waarin de Provincie ook een rol heeft, zijn het Just Transition Fund, EFRO, en in internationalere context, de verschillende Interreg-programma's (Deutschland-Nederland, North Sea Region, North-West). Gemeen deler tussen deze programma's is dat speciale aandacht uitgaat naar het bereiken van het mkb en het tot stand brengen van duurzame samenwerkingsverbanden, o.a. met onderwijs- en kennisinstellingen. Wij zetten ons blijvend in om de aandacht voor het mkb te behouden: zij zijn de drijvende kracht achter de Groningse economie. Elk programma kent zijn eigen voorwaarden, maar de focus ligt op het innoveren binnen diverse themagebieden (circulaire economie, digitalisering, onderwijs- en arbeidsmarkt, landbouw etc.) en de uiteindelijke implementatie en doorontwikkeling daarvan. Voor de implementatie en doorontwikkeling van innovaties maken wij ons hard: voor deze twee stappen ontbreken vaak de middelen bij het mkb, laat staan dat zij de weg naar verschillende Europese subsidiemogelijkheden weten te vinden.

Dit wordt ook ondersteund door cijfers over de interregionale oriëntatie van het noordelijke MKB: levering van producten en diensten is voornamelijk op lokaal niveau (32%) en nationaal niveau (40%). Slechts een klein deel is actief op Europees (16%) en wereldwijd niveau (12%). Dit vertaalt zich naar afnemende deelnamepercentages richting Europese programma's. Opmerkelijk is dat MKB-ers die internationaal gericht zijn, vaak sterk betrokken zijn bij onderzoek en ontwikkeling, maar dit vertaalt zich niet noodzakelijk naar hogere winstmarges. Vandaar ook de inzet op implementatie en doorontwikkeling.

Samengevat, het internationaliseringsbeleid van onze provincie streeft ernaar om effectieve samenwerkingen aan te gaan met internationale partners en optimaal gebruik te maken van Europese financierings- en samenwerkingsmogelijkheden en deze ook te behouden voor de regio. Daarbij hebben we speciale aandacht voor het ondersteunen van het MKB in hun innovatieprocessen en de implementatie en doorontwikkeling daarvan. We richten ons in het bijzonder op de uitvoering van Europese programma's voor regionaal beleid met MKB als doelgroep: het Noord-Nederlandse EFRO-programma, het Just Transition Fund en een focus op Interreg Deutschland-Nederland waarin grensoverschrijdende samenwerking centraal staat met Duitsland, in het bijzonder Niedersachsen. Daarnaast verbinden we onze inhoudelijke speerpunten en transities met Europese kansen door deelname aan Europese samenwerkingsprojecten of deze mogelijk te maken. Internationale samenwerking vergt vaak lange adem. Beleidsbeïnvloeding in Brussel, het werven van Europese subsidies, de uitvoering van programma's als programmapartner en het ontwikkelen van internationale en grensoverschrijdende projecten zijn niet mogelijk zonder te investeren in bestaande, en te zoeken naar, nieuwe internationale verbindingen en netwerken. De provincie moet de lange strategische lijnen en het lange termijn perspectief verbinden met concrete, haalbare doelen voor de komende jaren. Dit is onderdeel van de verschillende beleidsuitvoeringsagenda's en de Agenda Internationalisering.

Perspectief 2035:

Internationaal ondernemen is van belang voor (stuwende) duurzame groei van bedrijvigheid in een regio. De provincie Groningen wil (overigens net als de provincies Friesland en Drenthe) dit ondernemerschap in samenwerking met publieke en private organisaties in Noord-Nederland stimuleren. Voor zowel de ondernemers als de provincie(s) biedt het voordelen om de aanpak meer met elkaar in lijn te brengen en bepaalde instrumenten gezamenlijk aan te bieden. Ook landelijk is hiervoor al instrumentarium beschikbaar of in ontwikkeling en bestaat een uitvoeringsorganisatie in

de vorm van de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen (bij ons de NOM) in samenwerking met eerste lijnorganisaties. Om ondernemers met een (latente) internationale ambitie optimaal gebruik te laten maken van dit instrumentarium is onderlinge afstemming en publiek-private samenwerking gewenst.

De opgave bestaat uit het vergroten van de internationale oriëntatie, kansen en grensoverschrijdende samenwerking van het Groninger bedrijfsleven en de regionale ecosystemen (incl. Human Capital). Dit draagt bij aan een concurrerend bedrijfsleven en een toekomstbestendige economie. Deze opgave maakt deel uit van het bredere internationaliseringsbeleid zoals dit wordt uitgewerkt in de agenda Internationalisering. Deze opgave is ook verbonden met onze inzet m.b.t. Europese programma's. Daarbij werken wij aan een sterke regio die ook goed internationaal verbonden is. Onze MKB-bedrijven weten zelf de weg te vinden naar mogelijkheden om hun internationale netwerk te vergroten, nieuwe handels-/samenwerkingspartners te vinden en nieuwe afzetmarkten te ontsluiten. Daar waar dit niet lukt, kunnen andere partijen zoals eerstelijnsorganisaties ondersteuning bieden.

Door grensoverschrijdende samenwerking een duidelijke plek te geven in het innovatie-ecosysteem en in de verschillende beleids- en uitvoeringsprogramma's rond de transitie-opgaven wordt Noord-Nederland sterker. Dit vergt meer coördinatie op regionaal niveau en op termijn gezamenlijke planvorming voor internationale handelsactiviteiten.

Internationalisering van het MKB in Groningen wordt intern en extern gezien als een middel om zowel de negatieve externe invloeden van buiten de provincie- en landsgrenzen te verzachten als economische groei te bevorderen, met nadruk op het realiseren van brede welvaart. Dit omvat zaken als het openen van nieuwe markten, het vergroten van afzetmogelijkheden, het stimuleren van innovatie(implementatie), creativiteit en kennisdeling, het bouwen van netwerken, het diversifiëren van risico's en het versterken van het regionale imago. De eerstelijns- en ondersteuningsorganisaties en/of stimuleringsprogramma's spelen hierin een belangrijke rol en weten elkaar goed te vinden. Een beroep doen op Europese middelen en instrumenten voor beleidsrealisatie wordt gezien als vanzelfsprekend, met de juiste begeleiding. Samenwerking met onze sterke kennisinstellingen met internationale bekendheid is daarbij belangrijk waarbij de focus ligt op concrete implementatie van beschikbare kennis en de ontwikkeling van toepasbare kennis maar ook vaardigheden voor (innovatieve) bedrijvigheid.

Om deze doelen te kunnen bereiken is het nodig dat we inzetten op:

- Het opbouwen en onderhouden van duurzame samenwerkingsrelaties binnen Noord-Nederland en met buurlanden, met een speciale focus op Duitsland.
- Het ontwikkelen van gemeenschappelijke strategieën voor samenwerking op verschillende economische/transitie thema's.
- Het MKB ondersteunen bij het toegang krijgen tot Europese samenwerkingen, fondsen en projecten gericht op o.a. internationale kennis- en ketenontwikkeling
- Een actieve rol vanuit de provincie richting Europese Programma's en netwerken (waarbij de provincie een duidelijke rol kiest (bijvoorbeeld als partner, ontwikkelaar of projectuitvoerder).

6.1.4 Ruimte en water

Huidige ontwikkelingen:

De ruimtelijke kwaliteit van de leefomgeving staat centraal in het provinciaal beleid. Dit gaat niet alleen om de sporen van het verleden, maar ook om de kwaliteiten van de toekomst. Naast de kwaliteit van het landschap, gaat het ook om onze cultuur, onze manier van samenleven, onze sterke economische sectoren en onze innovatiekracht. De ruimte in de provincie Groningen is waardevol en schaars, daar moeten we zuinig mee omgaan. Het dwingt ons tot het maken van scherpe keuzes. Oftewel dat een goede match ontstaat tussen het gewenste profiel, de milieuruimte en de beschikbaarheid van water en energie.

Perspectief 2035:

De tendens is dat in de toekomst, mede vanuit klimaatverandering, verdergaande veranderingen in het water- en bodemsysteem optreden. Het gevolg is een blijvende opgave voor waterveiligheid door een stijgende zeespiegel en grotere kans op regionale wateroverlast. Lokale hoosbuien kunnen zorgen voor lokale wateroverlast. Daarnaast verwachten wij een verminderde zoetwaterbeschikbaarheid tijdens langdurige periodes van droogte en door hogere temperaturen. Dit leidt mede tot verzilting in het Noordelijke landbouwgebied en verdere bodemdaling in de laaggelegen (veen-)gebieden. Bodemdaling treedt daarnaast op door ontwatering, en gas- en zoutwinning. Deze ontwikkelingen brengen in toenemende mate risico's met zich mee voor de economie en de landbouw. We zullen in de uitwerking van onze visie op deze risico's moeten anticiperen. Passende maatregelen en keuzes zijn noodzakelijk om de economische impact te beperken. Deze maatregelen en keuzes zullen, vanwege hun ruimtelijke aard, in de Omgevingsvisie opgenomen worden. Zij het in mindere mate liggen ook bij de industrie zelf mogelijkheden, bijvoorbeeld op het gebied van circulair industriewater.

Het ruimtelijke uitgangspunt dat vraag en aanbod van energie dicht bij elkaar georganiseerd worden leidt tot belangrijke energieknooppunten in de regio Groningen-Assen en de vijf XXL-bedrijventerreinen in onze provincie. We concentreren de energie-intensieve grootschalige bedrijvigheid in de bovenregionale bedrijventerreinen Eemshaven/Oostpolder, A7/N33 en Delfzijl-Oosterhorn. Samen met de gemeenten werken we aan bedrijventerreinen voor het regionale MKB door deze duurzamer, groener en efficiënter in te richten. De ruimtelijke sturing hierop verloopt via de Omgevingsvisie, waarbij ruimtelijke kwaliteit voorop staat. De sturing op en inrichting van lokale bedrijventerreinen blijft bij de gemeenten zoals dat nu ook geregeld is. In het provinciaal Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat (pMIEK) wordt rekening gehouden met deze concentratie bij de prioritering van de energie-infrastructuur. We zoeken daarbij samenwerking met grote energieverbruikers en netwerkbedrijven om mogelijkheden te benutten om samen het net waar mogelijk te ontlasten. Dit vraagt om innovatie van industriële processen.

Overzicht van de bovenregionale en regionale bedrijventerreinen in de provincie Groningen. Bron: Koersdocument Omgevingsvisie 2022.

Bij de bovenstaande kaart moeten we duidelijk maken dat de aangegeven bovenregionale bedrijventerreinen qua locatie en grootte nog niet vastliggen. Dit wordt vanuit de Omgevingsvisie van de provincie nog gespecificeerd. Ook staan hier niet alle bedrijventerreinen in de provincie Groningen op aangegeven, alleen die die door de provincie als (boven)regionaal zijn aangeduid. Er zijn nog veel meer, vaak kleinere, bedrijventerreinen die lokaal een belangrijke functie vervullen. We gaan onderzoeken of, en zo ja hoe, het opzetten van een herstructureringsfonds voor bestaande bedrijventerreinen uit alle drie de categorieën van meerwaarde is.

6.1.5 Energie en klimaat

Huidige ontwikkelingen:

Noord-Nederland vervult een belangrijke rol in grootschalige energieopwekking. Maar liefst 30% van de Nederlandse elektriciteitsproductie is bijvoorbeeld afkomstig uit Groningen¹. De regio beschikt over een uitgebreid ondergronds buisleidingnetwerk en kabelstelsels en is een intercontinentaal knooppunt van aardgas en elektriciteit, onder andere door de aanwezigheid van drie grote elektriciteitscentrales, twee grote onderzeese stroomkabels naar Noorwegen en Denemarken en de aansluiting van het

Gemini windpark op zee. De laatste jaren is bovendien veel onshore wind- en zonne-energie bijgebouwd.

Met het dichtdraaien van de gaskraan is de strategische rol van Groningen op energiegebied afgenomen. Daar staat tegenover dat het (inter)nationaal strategische belang is versterkt met de komst van de LNG-terminal in de Eemshaven die op termijn ook kan worden ingezet voor de import van waterstof. Bovendien hebben we dankzij de gaswinning wel de beschikbaarheid over grootschalige gastransportinfrastructuur die ook in de toekomst kan bijdragen aan het Groninger verdienvermogen.

De ruime beschikbaarheid van goedkope energie en de hoge betrouwbaarheid van het energienet in de provincie heeft geleid tot de vestiging van energie-intensieve industrie. Industrie die soms kwetsbaar is gebleken voor veranderingen in de energieprijzen en in een enkel geval daar juist slim van heeft geprofiteerd. Daar komt bij dat ook het Europese klimaatbeleid leidt tot hogere kosten voor bedrijven. De prijs van rechten om CO₂ uit te stoten wordt namelijk steeds hoger. Vanwege al deze ontwikkelingen zet de industriële sector vol in op energiebesparing en CO₂-reductie. In de periode 1990 - 2019 is de CO₂ intensiteit (de CO₂-emissie per ton product) van de Noord-Nederlandse industrie gedaald met 54%². Verreweg de grootste opgave voor een CO₂ neutrale economie ligt echter in de energiesector die verantwoordelijk is voor het merendeel van de CO₂-emissies in de provincie Groningen en valt onder het ETS (Europees Systeem voor emissiehandel).

Met de energie- en klimaattransitie komt een grote opgave om het energienet toekomstbestendig te maken. De snelle ontwikkeling van de afgelopen jaren heeft ook in Groningen geleid tot congestie op het elektriciteitsnet. Hier ligt ook een relatie met de beschikbaarheid van arbeidskrachten. Die congestieproblematiek is het grootst bij opwek van duurzame energie, maar ook aan de vraagkant neemt de congestieproblematiek snel toe. Bedrijven hebben nu al grote moeite om aansluitingen te vergroten of nieuwe aansluitingen op het net te krijgen. Dat zet een rem op economische ontwikkeling en verduurzaming.

Vanwege het grote potentieel voor aanlanding offshore windenergie en de aanwezige gasinfrastructuur is de regio nadrukkelijk in beeld als locatie voor aanvoer en productie van CO₂-vrije waterstof. We hebben de afgelopen jaren dan ook een groot aantal plannen op het gebied van CO₂-vrije waterstof tot ontwikkeling zien komen³. Deze plannen zijn nog in ontwikkeling en hebben nog niet geresulteerd in definitieve investeringsbeslissingen of daadwerkelijke bouw van groene waterstofproductiecapaciteit. Het opstellen van een rendabele businesscase kent een uitdaging door de hogere prijs van waterstof ten opzichte van aardgas. De realisatie van de waterstof hoofdinfrastructuur (de waterstof Backbone) is ook een belangrijke voorwaarde voor de realisatie van waterstofplannen in de regio. Dat laat zien dat de organisatie van energietransitie vele facetten kent. Uit gesprekken met bedrijven blijkt wel dat zij geïnteresseerd zijn in het gebruik van CO₂ vrije waterstof, zeker als dit lokaal geproduceerd wordt. De complexiteit van de verschillende ontwikkelingen op het gebied van waterstof vraagt van de provincie een actieve rol, om een waterstofecosysteem te kunnen realiseren.

De positie van Groningen als energieregio wordt in de basis door investeerders in de energiesector nog steeds aantrekkelijk gevonden. Er zijn echter ook vraagstukken die spelen met name op het gebied van energie-infrastructuur, de prijsontwikkeling en de tijdige beschikbaarheid van voldoende (duurzame) energie en waterstof. Deze onzekerheden hebben impact op het vestigingsklimaat van de (maak)industrie. Denk hierbij ook aan de impact op de ruimte door de energietransitie waar we zorgvuldig mee om moeten gaan en veranderende ideeën onder onze inwoners met betrekking tot het draagvlak voor deze ontwikkelingen. We werken eraan om deze risico's voor het vestigingsklimaat te neutraliseren. Naast voordelen voor de Groningse bedrijven is er een

koppelkans voor het gebruik van industriële restwarmte ten behoeve van de gebouwde omgeving.

Perspectief 2035:

Energie is een van de belangrijkste randvoorwaarden voor een groene industriepolitiek. In 2035 moet het Groninger energiesysteem zorgen voor een solide fundament voor een het vestigingsklimaat voor bedrijven en bijdragen aan de brede welvaart en het verdienvermogen van de regio. Dit energiesysteem is gebaseerd op een brede energiemix die bijdraagt aan hoge leveringszekerheid, het tegengaan van netcongestie, een lager prijsniveau van energie én een grotere beschikbaarheid van CO₂-vrije energie. Uitgangspunt daarbij zijn betaalbaarheid, beschikbaarheid, betrouwbaarheid en duurzaamheid. Hier werken verschillende partijen, zoals Tennet, Enexis aan. De provincie is hierbij als belanghebbende nauw betrokken. In lijn met het nationale en Europese klimaatbeleid is het doel dat de elektriciteitssector in 2035 minimaal CO₂ neutraal is. In het Programma Energie wordt uitgewerkt hoe dit verder zal worden ingevuld voor zover deze opgave binnen de rol en taak van de provincie valt. We geven ruimte aan het afvangen van industriële emissies zoals bijvoorbeeld in de planontwikkeling van RWE en Equinor is weergegeven.

De verwachting is dat de beschikbaarheid van CO₂-vrije energie na 2030 snel toeneemt als gevolg van opschaling van regionale productie, aanlanding van offshore waterstof dan wel import. Groningen heeft de ambitie om op het gebied van waterstof een stevige rol te spelen in de (inter)nationale koolstofvrije energievoorziening. Deze rol kan bijvoorbeeld bestaan uit CO₂ vrij regelbaar vermogen, startpunt van de backbone of het leveren van CO₂ vrije waterstof aan bedrijven. We stellen daarbij als voorwaarde dat de waterstofsector in bredere zin bijdraagt aan de ontwikkeling van regionale waardeketens en het verdienvermogen van de regio. We zien waterstof vooral een belangrijke rol als grondstof voor de circulaire industrie/economie naast de rol als opslagmedium voor energie. Het realiseren van een grote 'thuismarkt' voor productie en import van CO₂-vrije en groene waterstof biedt tevens kansen voor het aantrekken van waterstof gerelateerde maakindustrie. Eveneens moet sprake zijn van een goede inpassing in de omgeving en verwachten we dat de sector investeert in duurzame inzetbaarheid en scholing, onder andere in een waterstofcampus.

In lijn met de biomassa visie van de provincie Groningen is in de brede energiemix beperkt ruimte voor de inzet van biograndstoffen voor energie-opwekking en transportbrandstoffen. In een circulaire economie zijn biograndstoffen primair nodig als grondstof voor materialen en producten. De inzet van biograndstoffen voor energiedoeleinden kan mogelijk een rol spelen in de transitiefase naar een CO₂-vrij energiesysteem. Echter om te voorkomen dat door eenzijdige stimulering (zowel financieel als in regelgeving) van de energiesector biograndstoffen vooral als grondstof voor de energiesector wordt benut, pleiten we in nationaal en internationaal verband voor een gelijk speelveld voor de inzet van biograndstoffen. In het kader van de circulaire economie dient dus volgens ons de inzet van biograndstoffen in de industriesector net zo sterk gestimuleerd te worden als in de energiesector op dit moment al plaats vindt.

6.1.6 Regiokernen

Huidige ontwikkelingen:

Rond de stad Groningen ligt het Ommeland. Dit gebied kenmerkt zich door rust en ruimte en unieke oude landschappen. Kwetsbare kwaliteiten die we kunnen benutten voor recreatie en die we vooral willen koesteren en versterken. Wij vragen als provincie expliciete aandacht en hulp van het Rijk voor de kleinere kernen in het Ommeland. Zij hebben een belangrijke regionale voorzieningenfunctie voor zo'n 350.000 inwoners, maar staan voor een enorme kwaliteitsverbetering. Het voorzieningenniveau in deze kernen is de afgelopen jaren merkbaar achteruitgegaan, wat niet alleen een economische impact

heeft maar ook de leefbaarheid negatief heeft beïnvloed. Een specifiek proces voor elke kern kan de specifieke aandachtspunten ter plekke aanpakken.

Perspectief 2035:

De leefbaarheid in dorpen en regionale kernen is verbeterd in 2035. De impuls die door het provinciaal economisch beleid is gegeven aan de detailhandel, cultuursector, creatieve industrie en horeca om het voorzieningenniveau en het organiserend vermogen te verbeteren hebben daaraan bijgedragen. Dit heeft bijgedragen aan bruisende centra. Groningen is nog steeds een fijne provincie om te wonen, te werken en te recreëren. In de provincie is sprake van een aantrekkelijke veilige en gezonde leefomgeving, zonder noemenswaardige milieuhinder. Driekwart van de nieuwbouw van woningen van in totaal 28.500 woningen is vooral gerealiseerd in de zogenaamde T-structuur in de regio Groningen-Assen. De regionale centra en dorpen hebben een kwaliteitssprong gemaakt door de bestaande voorraad kwalitatief te verbeteren dan wel te transformeren. Voor Groningen betekent dit nog eens dat door herstructurering van de bestaande voorraad zoals in naoorlogse wijken, kantoren of ander vastgoed ruim 29.000 woningen kunnen worden toegevoegd. Door het toevoegen van woningvoorraad beogen we arbeidskrachten te behouden dan wel aan te trekken die nodig zijn om demografische en economische gevolgen van een krimpende beroepsbevolking op te vangen.

6.1.7 Onderwijs, kennis en innovatie

Huidige ontwikkelingen:

In de Regional Innovation Scoreboard 2021 is Groningen aangemerkt als sterk innoverende regio. Tussen 2014 en 2021 zijn de innovatie prestaties in Groningen met meer dan 10% gegroeid. In het bijzonder Groningen scoort hiermee hoger dan het landelijke gemiddeld. Uit Europese onderzoeken blijkt dat er verbeteringen te behalen zijn in het vergroten van de geografische schaal van denken en werken. Daarbij ligt er een sleutel in het versterken van de samenwerking binnen het huidige innovatiesysteem. Op indicatoren als onderzoek- en ontwikkelingsuitgaven door de private sector, patent- en octrooiaanvragen, designtoepassingen en werkgelegenheid in kennisintensieve activiteiten, scoort Noord-Nederland relatief laag.

In de Noord Nederlandse Innovatie Monitor (NNIM) wordt het model van de innovatiepiramide gehanteerd, om bedrijven te rangschikken van laag- naar hoog-innovatief. Uit recente cijfers blijkt weliswaar dat steeds meer bedrijven tot de koplopers op innovatievlak mogen worden gerekend: 48% in 2021 versus 44% in 2020. De toename is echter niet eenduidig. Meest opvallend is dat geen opwaartse beweging in de piramide wordt waargenomen. Zo is het aandeel ontwikkelaars, de groep net onder koplopers, al een aantal jaren redelijk constant (5% in 2019; 5% in 2020, 3% in 2021). Hetzelfde geldt voor niet-innovatieven, MKB'ers die helemaal nog niet innoveren (16% in 2019; 14% in 2020, 16% in 2021). Uit de 2021-studie blijkt dat er wel degelijk snelle groeiers zijn, circa 5% van de totale MKB populatie. Het zijn echter vooral koplopers die snel groeien.

Hetzelfde geldt voor maatschappelijke oriëntatie. Het blijkt dat maatschappelijke oriëntatie steeds meer wordt omarmd en uitgedragen. Van de deelnemende MKB'ers ziet 7 van de 10 zich als een sociale onderneming die gericht inspeelt op maatschappelijke uitdagingen. Ook hier gaat het overwegend om koplopers. Koplopers laten zien dat economische en maatschappelijke overwegingen hand in hand kunnen gaan. Bij deze MKB'ers staat niet zozeer kortetermijnwinst voorop, maar levensvatbaarheid op de lange termijn. Uit de NNIM, maar ook uit ander onderzoek (PBL 2018, CPB 2016, RLI 2019) blijkt duidelijk dat om het innovatief vermogen te vergroten een integrale aanpak nodig is. De aandacht dient te worden gericht op meerdere, samenhangende factoren, die verhinderen dat ondernemers stappen zetten op de innovatie-competentieladder. Ook is differentiatie nodig. Een jonge toepasser heeft andere problemen en ondersteuningsbehoeften dan een jonge volger of een oudere ontwikkelaar. Dit alles betekent dat innovatiestimulering effectief wordt als het is gericht op het vergroten en

verbreden van de innovatiecompetenties van bedrijven én versterking van het innovatie-ecosysteem.

Groningen is op dit moment al een kennis- en innovatiehub van internationaal belang. De aanwezigheid van verschillende kennisinstellingen en de samenwerking tussen deze instellingen, de overheid en het bedrijfsleven (de triple helix) maakt dit mogelijk en biedt meer mogelijkheden voor de toekomst. Campusontwikkeling is al onderdeel hiervan. Dit biedt de leden van de triple helix de mogelijkheid om nog intensiever en creatiever samen te werken en om ontwikkelde innovaties direct te laten landen in de praktijk van het regionale MKB. We willen blijven inzetten op deze ontwikkeling, en de triple helix in het algemeen, om regionale bedrijven te helpen met innoveren en om de opgedane kennis en ervaring te kunnen vermarkten in de kenniseconomie.

Om onze regio innovatiever en creatiever te maken hebben we in Noord-Nederlands verband een regionale Innovatiestrategie vastgesteld (de RIS3). Deze strategie is het uitgangspunt voor de inzet van regionale Europese fondsen maar ook voor activiteiten die vanuit de Universiteit van het Noorden worden geprogrammeerd. De strategie gaat uit van het komen tot nieuwe specialisaties die leiden tot nieuwe bedrijvigheid gebaseerd op onze sterktes en die inspelen op de toekomstige vraagstukken.

Perspectief 2035:

Door in te zetten op kennis, innovatie, ondernemerschap en internationalisering zorgen we ervoor dat onze bedrijvigheid toekomstbestendig is. Daarbij is het doel om nieuwe verbindingen te leggen, in het bijzonder ook tussen de kennisinstellingen en de bedrijven en in het innovatie ecosysteem als geheel. In 2035 zijn de campussen in de regio helemaal tot wasdom gekomen. De hier ontwikkelde innovaties worden direct toegepast door het regionale bedrijfsleven om de meerwaarde in de praktijk te bevestigen. Studenten en werknemers zijn opgeleid met de benodigde innovatie-, creatieve en ondernemerschapsvaardigheden. Dit alles heeft ertoe geleid dat er meer Groninger innovaties (internationaal) op de markt worden gebracht om de Groninger kenniseconomie te versterken en om, ook later en elders, maatschappelijke problemen te kunnen aanpakken en daarmee de brede welvaart te vergroten. De Groninger economie heeft hiermee een bredere basis gekregen. Het brede MKB heeft direct profijt van de ontwikkelde innovaties. En de opgedane kennis levert niet alleen economische waarde op voor de provincie maar ook maatschappelijke waarde, voor hier en nu, elders en later.

Vanuit het Akkoord van Groningen is het Masterplan Campussen geïnitieerd. Een plan voor langjarige ontwikkeling en versterking van het kennis- en innovatie ecosysteem in onze regio. Campussen en hub's waar partners uit onderwijs, kennisinstellingen en bedrijfsleven samenwerken zijn essentieel voor een sterk regionaal innovatie-ecosysteem. Het plan voorziet dan ook in het ontwikkelen van fysieke locaties in Stad en Ommeland. Locaties waar ook wordt gewerkt aan de speerpunt thema's energie, gezondheid en digitalisering. Het Akkoord van Groningen heeft als doelstelling om de beste campussen, opleidingen en hybride leeromgevingen te realiseren in metropoolregio Groningen en zo het kennis- en innovatie-ecosysteem te versterken waar de metropoolregio en het land van profiteren.

6.1.8 Mobiliteit

Huidige ontwikkelingen:

Mobiliteit is een van de pijlers die bijdraagt aan brede welvaart en de maatschappelijke opgaven waar we in Groningen voor staan. Net zoals elke reis altijd een doel of een reden heeft, zien we mobiliteit daarbij als middel om deze opgaven te bereiken.

De combinatie van de drukke stad en de overvloed aan ruimte in het Ommeland maakt onze provincie aantrekkelijk als vestigingsplaats voor particulieren en bedrijven. Er liggen opgaven om het grote aantal dagelijkse vervoersbewegingen naar de stad, waar de ruimtedruk al hoog is, mogelijk te maken. En tegelijkertijd willen we de inwoners in het

buitengebied bedienen. Zij zijn meer afhankelijk van voorzieningen die steeds verder weg zijn waardoor zij langere afstanden moeten afleggen.

Groningen spant wereldwijd de kroon op fietsgebied; nergens ter wereld fietsen relatief gezien zoveel mensen als in de stad Groningen. En het Ommeland biedt alle ruimte om te voet, per vaartuig of per fiets het cultuurhistorisch erfgoed en landschap te ontdekken. Ook de Groninger vaarwateren zijn nog onontdekte juweeltjes. Bovendien is gezond ouder worden, oftewel healthy ageing, al jaren een belangrijk thema in de provincie. Er zijn dus genoeg aanknopingspunten om actief bewegen en genieten te stimuleren in Groningen.

De infrastructuur in de provincie (fiets- en voetpaden, (spoor)wegen, vaarwegen en de directe omgeving daarvan zoals het groen) verbindt dorpen en steden en bepaalt voor een belangrijk deel onze kijk op het landschap. Een goed werkend en veilig infrastructuurnetwerk in en naar de provincie Groningen kan een aanjager zijn voor de ruimtelijke en economische ontwikkeling van onze provincie. Tegelijkertijd heeft de manier waarop we omgaan met onze infrastructuur invloed op de leefbaarheid en de leefomgeving.

Een goede bereikbaarheid voor bedrijven is cruciaal om niet alleen de medewerkers, maar ook klanten, leveranciers en goederen tijdig en veilig op de juiste plek te krijgen. Zo kan mobiliteit een belangrijke motor zijn om de economie en werkgelegenheid aan te jagen. Goed georganiseerde bereikbaarheid over weg, spoor, water, lucht en per buisleiding (multimodaliteit) is een bron van werkgelegenheid, zeker als daar nieuwe vormen van slimme en groene mobiliteit voor ingezet worden.

In Groningen vindt veel goederenvervoer en logistiek plaats over de weg. Het potentieel van vervoer over water is onderbenut, terwijl daar flinke duurzaamheidswinst valt te halen. Mobiliteit is een grote veroorzaker van CO₂-uitstoot, en ook van stikstofoxiden en geluid. Dit heeft negatieve effecten op het klimaat, de natuur en de gezondheid van mensen. De ontwikkelingen om mobiliteit te verduurzamen staan daarom niet stil. En zetten we waar mogelijk in op vermindering van het aantal verplaatsingen en we stimuleren lopen, fietsen, en gebruik van OV en deelmobiliteit.

Perspectief 2035:

We kiezen voor veilige, laagdrempelige, betaalbare, goede en snelle verbindingen tussen stad, Ommeland, de rest van Nederland en Europa. Hiermee bieden we iedereen zoveel mogelijk gelijke kansen om mee te doen in de samenleving.

Kader:

Wij zien Groningen Airport Eelde als een belangrijke voorziening voor onze provincie en een aanvullend onderdeel van onze infrastructuur. Met name voor het Universitair Medisch Centrum Groningen (UMCG), de luchtvaartschool en (toekomstige) bedrijven. Wij ondersteunen het vliegveld de komende jaren (2024-2033) met ons aandeel in de NEDAB-subsidie (Niet Economische Diensten van Algemeen Belang). Wij gaan ervan uit dat met dit positieve signaal het voor andere partijen, zoals de Schiphol Group, aantrekkelijk is om te investeren in de toekomst van onze noordelijke luchthaven. Groningen Airport Eelde biedt kansen op duurzame en innovatieve ontwikkelingen voor de luchtvaartsector en daarmee voor onze regio.

Het gaat er niet alleen om dat we de Randstad of Bremen dichterbij Groningen halen en daarmee het arbeidsaanbod te vergroten. Het gaat ook om Groningers die door de snellere verbindingen, zoals de Lelylijn, Nedersaksenlijn en de verbetering van het bestaande spoor, hier blijven wonen en ergens anders werken. Daarom presenteerden we in april 2021 de Bouwstenen voor het Deltaplan voor het Noorden. Met dit plan willen we het antwoord zijn op het woningtekort in Nederland. We bouwen huizen in de omgeving van goede treinverbindingen en onderzoeken nieuwe mogelijkheden. Zo hebben mensen toegang tot méér en duurzamere reismogelijkheden.

Op het gebied van mobiliteit willen we de innovatiekracht in het noorden naar een hoger niveau tillen. De mobiliteit van de toekomst bereiden we voor met pilots voor zelfrijdende voertuigen en treinen. Of met drones die via het water en de lucht nieuwe mogelijkheden bieden, waar wellicht veel minder dure infrastructuur voor nodig is.

We zetten in op lopen, fietsen, varen, deelmobiliteit en publieke mobiliteit (waaronder het openbaar vervoer). Door deze vormen van vervoer te stimuleren, verminderen we de druk op de beschikbare ruimte. Hiermee sluiten we aan bij de basis van Groningen als open en schone provincie waar je de ruimte voelt. Ook zijn actieve en publieke mobiliteit duurzame mobiliteitsvormen met minder hinder voor mens en dier. We maken bovendien van Groningen de veiligste provincie om te wandelen en te fietsen en de meest afwisselende voor de waterrecreatie. Door de goede wandel- en fietsverbindingen en aantrekkelijke recreatieve vaarverbindingen trekken we meer toeristen naar Groningen. Dit geeft een impuls aan de economie en biedt kansen voor de werkgelegenheid.

Met een efficiënt, effectief, veilig en duurzaam infrastructuurnetwerk van de juiste functionaliteit, kwaliteit en waarde, kunnen mensen en goederen veilig en vlot op hun bestemming komen. Met minimale overlast voor de omgeving. We kiezen voor de combinatie van ontwikkeling, verbetering, betere benutting, instandhouding en vervanging van infrastructuur. Daarbij is nieuwe infrastructuur niet altijd direct nodig.

Met mobiliteit verbinden wij woongebieden en werklocaties. We bedienen aan- en afvoer van grondstoffen en producten. Een voorbeeld hiervan is de economische impuls die we geven aan de Zeehavens door de verbetering van de bereikbaarheid via de weg N33 en over water via de vaarweg Lemmer-Delfzijl. Daarnaast vormt mobiliteit een van de aanjagers van innovatie, bijvoorbeeld op het gebied van de waterstofeconomie. Een verschuiving van goederenvervoer (de zogenaamde modal shift) van weg naar water wordt mogelijk doordat we vooroplopen qua innovaties die de capaciteit van de bestaande infrastructuur kunnen vergroten.

Ook willen we al in 2035 de uitstoot van mobiliteit naar nul brengen. We beginnen met de uitstoot van alle mobiliteit die we zelf veroorzaken: bussen en treinen, ons eigen woon-werkverkeer en het bouwen en onderhouden van infrastructuur pakken we als eerste aan. Daarmee reduceren we niet alleen CO₂-uitstoot, maar ook stikstofuitstoot en geluidsoverlast. En het gaat om meer dan techniek: ons reisgedrag speelt een grote rol. Want de beste CO₂-besparing is een reis niet maken of kiezen voor lopen, fietsen of publieke mobiliteit.

6.2 Economische sectoren

Nu u een beeld heeft van de recente sector-overstijgende economische ontwikkelingen gaan we specifiek in op een aantal sectoren die van belang zijn voor de Groninger economie. Voor de volledigheid: het MKB wordt niet apart benoemd omdat deze bedrijven de basis zijn voor en verspreid zijn over allerlei sectoren. Wij willen het MKB bij uitstek ondersteunen, dit is immers de kurk waar de Groninger economie op drijft. Bij de uitwerking van deze visie in de beleids- en uitvoeringsplannen zal hier specifiek rekening mee gehouden worden.

6.2.1 (Maak)Industrie

Huidige ontwikkelingen:

De industrie is een belangrijke werkgever en levert een grote bijdrage aan de economische structuur en verdienvermogen van de provincie. De industrie is ook een belangrijke trekker van onderzoek en innovatie. Van de totale onderzoek- en ontwikkelingsuitgaven in het bedrijfsleven neemt de industrie 55 - 60% voor rekening (NPAL -industriekompass 2020 - 2025). Daarbij zijn wel belangrijke regionale verschillen, met name tussen stad en ommeland. De industrie is voornamelijk buiten de stad te zien als economische motor. Met als hoofdtrekker het industriecluster in de Eemsdelta regio (Eemshaven en Delfzijl) en de koppeling hiervan met de industriecluster rondom Emmen. Dit cluster wordt gerekend tot de top-5 industriële clusters in Nederland. De Eemshaven speelt daarbij een cruciale rol als Energiehaven. Niet alleen vanwege de grootschalige energieproductie en de intercontinentale energieverbindingen, maar ook wat betreft logistiek voor offshore windindustrie en in toenemende mate voor energie gerelateerde maakindustrie. Delfzijl heeft een profiel van groene chemie en circulaire industrie en levert onder andere 15% van de totale nationale basischemieproductie. Andere belangrijke industriële sectoren in Groningen zijn de papierindustrie en de agro-industrie. Ook datacenters, waaronder "hyperscale" datacenters, hebben de weg naar Groningen weten te vinden.

Groningen kent daarnaast een aantal belangrijke maakindustriebedrijven waarbij de maritieme sector het meest opvalt. Noord-Nederland en de maritieme wereld zijn sterk met elkaar verbonden. Met een toegevoegde waarde van 1,28 miljard euro en een werkgelegenheid voor circa 8.730 personen in de provincies Groningen, Friesland en Drenthe vormen de 2.600 maritieme bedrijven een economische factor van betekenis. Daarnaast levert het maritieme onderwijs met 1.600 leerlingen een belangrijke bijdrage aan het bedrijfsleven in geheel Nederland. De maritieme maakindustrie (MMI) is onderdeel van de innovatieve en gespecialiseerde maritieme sector.

De uitdagingen waarvoor de sector staat, zijn groot. Verduurzaming van de vloot en digitalisering van de processen staan prominent op de agenda. Ook een passende projectfinanciering, circulair bouwen en voldoende en gekwalificeerd personeel zijn belangrijke gespreksonderwerpen.

De Groninger Maritime Board (GMB), een unieke samenwerking van werven, reders, toeleveranciers en dienstverleners, neemt de handschoen op. Deelnemers onderkennen het belang van behoud van de keten in de maritieme maakindustrie in het Noorden én de noodzaak om samen te werken. Zo is vanuit de GMB het innovatie-ecosysteem Green Maritime Coalition (GMC) gestart, waarbinnen bedrijven, kennisinstellingen en technologieontwikkelaars samenwerkingsstructuren hebben ontwikkeld rond innovatieve technologieën voor de overgang van fossiele naar hernieuwbare energie. Daarnaast gaan de noordelijke werven in een op te richten 'Regionaal Opleidings- en Testcentrum Slimme Scheepsbouw' (ROTSS), samen werken aan oplossingen voor het automatiseren en robotiseren van scheepsbouwprocessen en het opleiden van nieuwe en bestaande vakmensen in het toepassen van nieuwe technologieën op de werven.

In het najaar 2023 is de Sectoragenda Maritieme Maakindustrie "No guts, no Hollands Glorie!" gepresenteerd. Doel van de sectoragenda is het vernieuwen en toekomstbestendig maken van de maritieme maakindustrie. Hiervoor stelt het Rijk de komende twee jaar € 60 miljoen extra beschikbaar voor innovatie en verduurzaming van de scheepsbouw. In de agenda wordt het belang van de maritieme maakindustrie voor de nationale strategische (vitale) belangen genoemd en wordt het noordelijke cluster getypeerd als één van de voor de sectoragenda belangrijke clusters met een sterke concurrentiepositie en een uitzonderlijke samenwerking binnen de gehele keten. Naast knelpunten en oplossingen zijn 5 koploperprojecten in de sectoragenda gedefinieerd, waaronder "De Werf van de Toekomst". Door het realiseren van procesverbetering en het intensiveren van de samenwerking binnen de keten kan dit leiden tot een werf die in gezamenlijk beheer is en waar gezamenlijk gebruik wordt gemaakt van de verschillende faciliteiten, een zogenaamde shared facility waar de meest moderne en duurzame schepen worden gebouwd. Dit met aanzienlijke kostenbesparingen door onder andere gebruik te maken van technologische innovaties op het terrein van digitalisering en robotisering, AI en data. Het concept van de werf moet het uiteindelijk aantrekkelijker maken om in Nederland schepen te ontwikkelen, te bouwen en te onderhouden. In Groningen zijn de eerste stappen richting een dergelijke gezamenlijke faciliteit al gezet met de oprichting van het eerdergenoemde Regionaal Opleidings- en Testcentrum Slimme Scheepsbouw. Groningen loopt daarmee voorop ten opzichte van andere regio's. Binnen de sectoragenda wordt het noorden gezien als een van de leidende clusters bij de huidige ontwikkelingen. Initiatieven van de MMI die het regionale MKB versterken en uiteindelijk ten goede komen aan de inwoners van Groningen, zullen wij blijven stimuleren en ondersteunen.

Het vestigingsklimaat van de industrie staat momenteel onder grote druk. Nieuwe Investeringsbeslissingen blijven op dit moment uit en voorgenomen investeringsbeslissingen worden vaak uitgesteld. Nederland verliest haar concurrentiepositie door knelpunten op het gebied van ruimte, milieu, markt, kostenstijging, hoge rente en arbeidsmarkt (krapte en salarisstijging).

Perspectief 2035:

We zetten in op een toekomstbestendige industrie, die past bij de toekomstbestendige werkgelegenheid en verdienvermogen. De industrie staat in 2035 in het teken van circulaire economie. Onze ambitie is dat toekomstige en huidige bedrijven gebaseerd zijn op circulaire verdienmodellen, grondstoffen en energie optimaal worden uitgewisseld in clusters en ketens en afvalstoffen worden ingezet als grondstof. Het uitgangspunt is dat de industrie op lange termijn schoon, gezond, veilig en hindervrij produceert. In de transitiefase willen we echter wel de maximale milieuruimte bieden voor innovatieve ontwikkelingen.

Er is sprake van een sterke integratie van de industriële sector met de energiesector. Met name op het gebied van CO₂ vrije waterstof, die een groene en circulaire industrie mogelijk maakt, en het gebruik van restwarmte door andere bedrijven en huishoudens.

De industrie levert in 2035 een belangrijke bijdrage aan de brede welvaart in Groningen. Het belang van de industrie in het verdienvermogen van de regio blijft op peil. De productiviteit is gestegen en de arbeidsintensiviteit gedaald door slimmer te produceren. De afhankelijkheid van de industrie van de energieprijzen is afgenomen. Daarbij zien we met name kansen voor bedrijven met een hoge toegevoegde waarde, waarbij energiekosten een wat beperkter aandeel in de productiekosten hebben.

Basisindustrie concentreert zich rond de in de regio aanwezige grondstoffen, zout en landbouwproducten, passend binnen de adviezen van het Staatstoezicht op de Mijnen met betrekking tot de zoutmijnbouw. Nieuwe kansen zijn benut op twee terreinen:

- Ontwikkeling van nieuwe waardeketens rond circulaire kunststoffen en de productie van hoogwaardige grondstoffen voor de chemie uit biograndstoffen, afvalstoffen en CO₂.
- Nieuwe waardeketens zijn tot stand gekomen op het gebied van 'net zero' industrie; waardeketens in de maakindustrie ten behoeve van de energietransitie (denk aan productie van batterijen, zonnepanelen en elektrolyzers) en strategische grondstoffen (denk aan silicium voor zonnecellen of koolstof voor batterijen).

Uitgangspunt bij nieuwe initiatieven is dat deze moeten bijdragen aan het bredere regionale belang in termen van toekomstbestendige werkgelegenheid, bijdrage aan (regionale) industriële ketens en de verbinding met het regionale innovatie-ecosysteem.

Innovatie is noodzakelijk voor toekomstig verdienvermogen van de industrie. De industrie moet beter ingebed worden in het regionale innovatie-ecosysteem. Groningen is daarbij bij uitstek gepositioneerd voor innovatieve groene chemie 'met roots in de regio'. De kenniscampus rondom de chemische industrie-cluster bij de Eemshaven en Delfzijl is onder andere een broedplaats van deeptech industrie geworden die dankzij uitstekende kennisinfrastructuur snel tot commercialisatie van nieuwe technologie komt. Het verdienmodel van Groningen is niet meer alleen de productie van basisgoederen, maar ook de verkoop van kennis en hightech hardware.

Vanuit het innovatie-ecosysteem Green Maritime Coalition is het Regionaal Opleidings- en Testcentrum Slimme Scheepsbouw doorontwikkeld en uitgegroeid tot een cluster waar samenwerking en procesverbetering is opgepakt en waar de uitgangspunten voor dé "Werf van de Toekomst" zijn gerealiseerd. Hier worden de laatste innovaties op het gebied van proces en productie op grote schaal toegepast en wordt het voortouw genomen in de transitie naar verduurzaming van schepen. De innovatieve technologieën voor de overgang van fossiele naar hernieuwbare energie vinden wereldwijde toepassing. De sector is goed voorbereid op de verwachte groeiende vraag naar duurzame schepen en heeft een sterke internationale koploperpositie.

De MMI levert daarmee een bijdrage aan het (nationale) strategische belang van behoud van autonomie en behoud van het marktaandeel MMI. E.e.a. passend binnen ons streven naar een toekomstbestendige Groninger maakindustrie, die bijdraagt aan de brede welvaart in Groningen.

6.2.2 Landbouw en Voedselindustrie

Huidige ontwikkelingen:

De provincie Groningen telt 2478 boerenbedrijven (= primaire sector). Deze boerenbedrijven hebben gezamenlijk zo'n 162.000 hectare landbouwgrond in gebruik. Dit is ruim 70% van de totale oppervlakte van de provincie Groningen (bron: CBS, 2021). Iets meer dan de helft van dit areaal wordt gebruikt voor de akkerbouw voor met name de productie van aardappelen, bieten en granen. Het restant wordt voornamelijk gebruikt door melkveehouderijen (grasland en mais). Er zijn in de provincie 114 intensieve veehouderijbedrijven die vlees en eieren voortbrengen. Van de agrarische bedrijven is in Groningen 4,2% biologisch.

De landbouwsector heeft niet alleen een belangrijke economische toegevoegde waarde, maar heeft ook grote invloed op het landschappelijke karakter en de leefbaarheid van het landelijk gebied. En het is ook een sector die met een veranderende opgave te maken krijgt. In diverse gebieden in onze provincie zien we op basis van de unieke landschappelijke kwaliteiten nieuwe perspectieven ontstaan voor de landbouw. Het merendeel van de Groningse landbouwproducten wordt verwerkt en verder tot waarde gebracht door agro-industrieële bedrijven zoals Avebe, Cosun, Agrifirm, Friesland Campina, HZPC, DunAGro en Holland Malt. Deze en andere bedrijven zijn vanwege hun rol in de verwerking, toelevering en distributie van agrarische producten een wezenlijk onderdeel van de totale agroketen en daardoor zeer nauw verbonden met boeren in niet alleen Groningen maar ook Fryslân en Drenthe. Tegelijkertijd zorgt dit 'agrocluster' voor veel werkgelegenheid. Bijna 70.000 mensen hebben werk in het noordelijke agrocluster

(circa 11% van de totale werkgelegenheid in Noord-Nederland). De totale omzet van het noordelijk agrocluster is 5,3 miljard euro. Dat is ongeveer 10% van de totale toegevoegde waarde in Noord-Nederland. (Bron: <https://edepot.wur.nl/579918>). We merken hierbij op dat de toegevoegde waarde met name in de agro-industrie zit, de primaire landbouw op zich is verantwoordelijk voor ongeveer 2% van de toegevoegde waarde.

Perspectief 2035:

Groningen kent in 2035 een landbouwsector die producten levert met een zo hoog mogelijk toegevoegde waarde en daarnaast diensten levert die bijdragen aan maatschappelijke opgaven. Op hoofdlijnen zien we voor de toekomst dat de Groningse landbouw en bijbehorende ketens blijvend bijdragen aan het leveren van hoogwaardig voedsel en groene grondstoffen (inclusief uitgangsmateriaal). Dit zijn producten die aansluiten bij de toenemende vraag naar hoog nutritionele voeding, maar ook aan bijvoorbeeld duurzame en circulaire bouwmaterialen of basisproducten voor groene chemie. Ontbrekende schakels in de keten van landbouwproduct naar eindproduct worden zoveel mogelijk coöperatief en in samenwerking met de regio opgelost. Het innovatieprogramma Fascinating is een voorbeeld hoe nu al vanuit de landbouwsector wordt gewerkt aan het realiseren van deze ambitie.

Hiernaast kan de landbouw zijn rol spelen in groen-blaue diensten, zoals natuur- en landschapsbeheer en mitigerende maatregelen, zoals waterberging en -retentie. Hier zijn ook koppelkansen met vrijetijds- en gezondheidseconomie.

En als laatste staat onze landbouw goed in positie om kennis en innovaties te ontwikkelen en toe te passen. Deze kunnen wereldwijd worden toegepast voor het verduurzamen van landbouwsystemen en het zorg dragen voor voldoende gezond voedsel op mondiaal niveau als ook in de eigen regio. De landbouwsector draagt hiermee dus ook direct bij aan de ontwikkeling van de kenniseconomie en een voedselstrategie. Bovenstaande gebeurt op een manier die bijdraagt aan:

- de brede welvaart. Onder brede welvaart verstaan we de balans tussen ecologische-, economische-, sociaal-culturele- en landschappelijke waarden van het landelijk gebied;
- een goede inkomenspositie (verdienvermogen) van de Groningse agrarisch ondernemers;
- een gezonde leefomgevingskwaliteit (natuur, biodiversiteit, lucht, bodem, water en klimaat);
- Voldoende en gezond voedsel uit en voor de eigen regio.

Om deze opgave vorm en inhoud te geven, werken we een Beleidsprogramma Landbouw uit die vanaf 2025 invulling geeft aan het landbouwbeleid van de provincie Groningen.

6.2.3 Gezondheidseconomie

Huidige ontwikkelingen

De aanwezigheid van een uitgebreide kennisinfrastructuur, sterke clusterorganisaties en bedrijven die actief zijn in onder andere health(science), e-health en medtech, zorgt ervoor dat Groningen een sterke positie heeft om economische- en sociaalmaatschappelijke kansen binnen de sector te benutten. In deze Economische Visie ligt de focus op technologische innovaties die de beweging van zorg naar positieve gezondheid (preventie) ondersteunen, stimuleren en het innovatieve bedrijfsleven verder versterken. Van zorg naar positieve gezondheid (preventie) is 1 van de 4 grote transitieën zoals vastgelegd in de Regionale Innovatiestrategie (RIS3) en kansen biedt voor een duurzame en brede welvaart voor de inwoners van Groningen.

Het gezondheidszorgsysteem in Nederland en in het bijzonder in Noord-Nederland loopt tegen zijn grenzen aan. Dit mede als gevolg van een toenemende zorgvraag, dubbele vergrijzing, verminderde instroom in zorgopleidingen en vertrekkend of uitvallend personeel. Er moet een omslag plaatsvinden in denken en doen: we moeten ervoor zorgen dat mensen gezond(er) worden én blijven! De inzet op technologische innovaties die zorg en gezondheid verbeteren, de duurzame inzetbaarheid van arbeidskrachten versterken en die aan een toekomstbestendige samenleving bouwen, is daarbij noodzakelijk. Hier liggen volop ontwikkelkansen voor Noord-Nederland, waar nu al sterke en innovatieve bedrijven zijn gevestigd in de gezondheids- en medische technologie.

UMCG, Campus Groningen, Life Cooperative (LC) en eco-systemen als HTRIC* en Hi!Noord** nemen een bijzondere positie in. Ze fungeren samen als innovatie-aanjager, binnen en buiten de regio. In de verschillende samenwerkingsvormen wordt kennis en kunde gedeeld, gebundeld en verder ontwikkeld. De aanwezigheid van deze partijen maakt onze provincie aantrekkelijk voor andere bedrijven, start-ups en onderzoekers in de zorgsector om zich hier te vestigen en door te groeien.

Er is aandacht voor álle aspecten van gezondheid: van gezond leven, preventie en monitoring, diagnose en behandeling tot revalidatie en het verkrijgen van de benodigde certificering van bedrijf en product om daarmee versneld innovaties beschikbaar te maken. Data/informatie, cross-overs met bijvoorbeeld digitalisering en vernieuwend onderwijs dat inspeelt op veranderende manieren van zorg verlenen (waardoor er minder personeel nodig is), lopen als een rode draad door al deze aspecten heen. Initiatieven van de sector die ten goede komen aan de inwoners van Groningen en de kennisinstellingen en het MKB in de gezondheids- en medische technologie versterken, zullen wij blijven stimuleren en ondersteunen.

* HTRIC: Health Technology Research and Innovation Cluster

**Hi!Noord; High Impact!Noord

In kader:

Het op een verantwoorde manier gebruik maken van data, slimme IT-oplossingen, denk hierbij aan Virtual-Reality toepassingen en 'Persoonlijke Gezondheidsomgevingen', stelt de inwoners van Groningen in staat om zelf regie te houden over gegevens en om acties te nemen om hun gezondheid te bevorderen.

Perspectief 2035

De gezondheidssector is ook in 2035 een economische factor van betekenis in onze regionale economie. Niet alleen is het de grootste sector qua werkgelegenheid, maar het trekt ook veel investeringen van buiten aan. Het aantal start-ups in de sector groeit door het sterke ecosysteem dat verder is uitgebouwd rondom het UMCG, Campus Groningen en door de vele marktinitiatieven. Ook bestaande bedrijven groeien verder in Groningen door bijvoorbeeld het openen van een vestiging op de Healthy Ageing campus. De farmaceutische markt is mondiaal sterk groeiende en genereert een hoge toegevoegde waarde. Nederland heeft een sterk ontwikkelde farmaceutische waardeketen met wetenschappelijke kennis van wereldklasse. Noord-Nederland beschikt over eenvoudig toegankelijke en hoogwaardige infrastructuur voor de ontwikkeling van veelbelovende innovatieve farmaceutische producten en productietechnologieën en over voldoende en juist gekwalificeerd personeel om deze nieuwe producten en technologieën op Nederlandse bodem tot exploitatie te brengen. Deze infrastructuur zorgt voor een grote aanwas van innovatieve bedrijven in de gezondheidseconomie in de regio. De provincie Groningen is de plek om nieuwe ideeën tot toepassing te brengen en verder te groeien.

De blijvende focus op preventie, de sterke ecosystemen en het bedrijvencoluster, de inzet van data/AI en een andere manier van zorg verlenen, heeft zijn vruchten afgeworpen: Noord-Nederland heeft haar achterstand omgebogen in een voorsprong in de transitie van zorg naar preventie. Cross-overs in de zorg met digitalisering, technologie, chemie en food zijn niet meer weg te denken.

Hiermee wordt invulling gegeven aan ons streven: meer gezonde jaren voor alle inwoners van Groningen.

In kader:

In medicijnen zitten verschillende stoffen. De stof die het effect van het medicijn veroorzaakt, is de "werkzame stof" of wel "Active Pharmaceutical Ingredient (API)". Het bedrijf Ofichem gevestigd in Ter Apel (!) produceert hoogwaardige actieve farmaceutische ingrediënten.

<https://www.rtvnoord.nl/nieuws/964265/ofichem-group-gaat-medicijnen-producereen-wewillen-van-poeders-naar-pillen>

6.2.4 Vrijetijdseconomie

Huidige ontwikkelingen:

De vrijetijdssector is een relatief grote sector in de provincie Groningen, met een aandeel van meer dan 6% van de totale werkgelegenheid. De sector is de afgelopen jaren gemiddeld genomen de 6e sector in de provincie qua werkgelegenheid (bron: LISA, 2022). Vrijetijdseconomie kent een recreatieve en een toeristische component. Recreatie omvat alle activiteiten die in de vrije tijd plaatsvinden en ontspanning als doel hebben. Bij toerisme verblijven personen minimaal één nacht buiten hun normale omgeving voor ontspanning, zaken of andere redenen. Beide versterken de leefbaarheid, de kwaliteit van de leefomgeving, zorgen voor bestedingen en werkgelegenheid. Dagrecreatie, natuurbeleving, cultureel erfgoed en culturele activiteiten en evenementen, zoals festivals en blockbuster-tentoonstellingen, zorgen door (meerdaags) verblijf en uitgaven in horeca en detailhandel voor een economische meerwaarde. Vrijetijdseconomie voegt waarde toe aan bestemmingen en draagt bij aan brede welvaart omdat bijvoorbeeld het voorzieningenniveau en cultureel aanbod in plattelandsregio's in stand kan blijven. We streven naar een aantrekkelijke provincie voor zowel de inwoners als bezoekers en een sterkere koppeling tussen stad en ommeland.

Tussen de componenten (bestemming, bewoners, profijt) dient er balans te zijn, zodat de brede welvaart in de regio geborgd en gestimuleerd wordt. De landelijke visie 'Perspectief Bestemming Nederland 2030' speelt hier met een andere kijk op bestemming Nederland op in. Het doel is dat toerisme bijdraagt aan het welzijn en de welvaart in heel Nederland. De verwachte groei van het aantal bezoekers en de noodzaak tot een betere spreiding van toerisme over Nederland, biedt perspectief voor de provincie Groningen.

In navolging op het landelijke beleid willen wij ook met het provinciale beleid ernaar streven dat elke inwoner van Groningen gaat profiteren van de vrijetijdseconomie. Deze ambitie is omschreven in de Strategische Visie Vrijetijdseconomie Provincie Groningen 2021-2030 die op 3 februari 2021 door uw Staten is vastgesteld. Een tienjarige visie met daarin zes opgaven waarmee we, samen met partners, de Groningse vrijetijdseconomie een impuls willen geven om daarmee een bijdrage te leveren aan de brede welvaart van alle inwoners in onze provincie.

We bouwen in de basis aan de ontwikkeling van toeristisch recreatieve en culturele bestemmingen, een functionerend routenetwerk, evenementen, de koppeling met onderwijs, (data)monitoring en het vermarkten van de toeristische en recreatieve sector van onze provincie. Maar er is meer voor nodig om elke inwoner in Groningen te laten profiteren van een groeiende vrijetijdseconomie in onze provincie. De koppeling en samenwerking met partners en andere programma's (waaronder de Baanbreker Vrijetijdseconomie en de Economische Visie) is essentieel om de ambities uit de Strategische Visie Vrijetijdseconomie te verwezenlijken. De volgende (economische)

sectoren MKB, arbeidsmarkt, onderwijs, diensten, cultuur, natuur, detailhandel, horeca zijn onderdeel van of hebben raakvlak met de vrijetijdseconomie..

Perspectief 2035:

In 2035 is de vrijetijdssector een sector van betekenis. Het ontwikkelen van en investeren in uniek cultureel en toeristisch-recreatief aanbod heeft ertoe bijgedragen dat elk jaar meer bezoekers (van buiten en van binnen de provincie) langer op ontdekkingsstocht gaan in Groningen en blijven overnachten en meer besteden. Deze inkomsten dragen bij aan werkgelegenheid, nieuwe bedrijven en meer investeringen in het gebied. Deze ontwikkelingen zijn goed voor de regio en haar inwoners en dragen bij aan de brede welvaart. De culturele sector is hierin ook een belangrijke factor.

In de provincie is een uniek aanbod van bezoekwaardige bestemmingen (zogenaamde toeristische ecosystemen) die onlosmakelijk zijn verbonden met het Groningse DNA, onze eigenheid. Er is gebruik gemaakt van het unieke landschap in de provincie, de recreatieve routenetwerken, de eigen grondstoffen en de rijke gebiedspecifieke eigenschappen en kenmerken als onderdeel van ons DNA (zoals orgels, borgen, kerken en maren). Er is een sterke koppeling tussen stad en ommeland.

Bedrijven in de sector ondernemen gastvrij, duurzaam en innovatief en werken met elkaar samen in netwerken om zo meer samenhang te hebben in het totale aanbod en vanuit (zelf)organiserend vermogen nieuwe ideeën uit te werken. Het onbenut arbeidspotentieel in Groningen wordt goed benut voor de toenemende werkgelegenheid in de vrijetijdseconomie. Vraag en aanbod van kwalitatief geschoold personeel is beter op elkaar afgestemd. Er is geïnvesteerd in ondernemerschap, het (zelf)organiserend vermogen in de toeristische sector. Er zijn diverse nieuwe toeristisch-recreatieve bedrijven gestart. Er is sprake van een sterk merk en Groningen staat goed op de kaart, als aantrekkelijke provincie voor zowel de toerist als inwoner. In 2035 profiteert elke inwoner van de provincie van de vrijetijdseconomie.

6.2.5 Cultuur

Huidige ontwikkelingen:

Cultuur staat voor eigenheid en identiteit. De provincie Groningen heeft z'n inwoners en bezoekers op cultureel gebied veel te bieden. Groninger Ommeland met zijn rijke erfgoed zoals onze borgen, cultuurlandschappen en middeleeuwse kerken en aan het hoogwaardige cultuuraanbod in de stad Groningen. Tegelijkertijd heeft Cultuur intrinsieke waarde. Het draagt bij aan Brede Welvaart en zorgt voor verbinding, verwondering, het ontroert en zorgt voor geluk.

Cultuur heeft economische waarde. Relatief bescheiden investeringen in cultuur leveren economisch veel op. De cultuursector ondervindt gevolgen van bredere maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de algemene kostenstijgingen die het verdienmodel van de sector compliceert, de krapte op de arbeidsmarkt die het moeilijk maakt voldoende gekwalificeerd personeel te vinden voor restauratie van gebouwd erfgoed of de technische realisatie van theaterproducties, en de verminderde beschikbaarheid van vrijwilligers die binnen de cultuursector van cruciaal belang zijn voor de instandhouding en exploitatie van menige instelling. Daarnaast is inspanning onontbeerlijk om talent duurzaam vast te houden in de regio.

De cultuursector draagt bij aan een aantrekkelijk vestigingsklimaat en toerisme. Het kunstvakonderwijs en culturele instellingen moeten beter aangehaakt zijn bij de ontwikkeling van hoogwaardige campussen, om creatief talent binnen de provincie een plek te bieden, ook na voltooiing van hun opleiding. Het gewaardeerde cultuurlandschap van Groningen is kwetsbaar als gevolg van de behoefte aan ruimte om plek te bieden aan belangrijke transitie. Om de ruimtelijke kwaliteit binnen die ontwikkelingen te bewerkstelligen, is behoefte aan versterking van de kennis en kunde.

Perspectief 2035:

De cultuursector is een factor van betekenis in onze regionale economie van 2035. De bijdrage van de cultuursector aan een positief vestigingsklimaat voor bedrijven en hun werknemers is versterkt doordat een rijk en bruisend cultureel aanbod beschikbaar is, niet alleen in de stad maar ook in de regiokernen van de provincie.

Binnen de Groninger kenniseconomie is de cultuursector en de creatieve industrie zichtbaar aanwezig. Er zijn connecties gemaakt tussen de kunstvakopleidingen in de provincie, culturele instellingen waar experiment en onderzoek plaatsvindt en het bedrijfsleven. De onderwijsinstellingen hebben een volwaardige plek voor cultuur in de ontwikkelde campussen. Dit geldt ook voor start-ups en bedrijven binnen de creatieve en game-industrie.

Cultuureducatie heeft een nog steviger plek verworven binnen het curriculum op scholen in het basis- en voortgezet onderwijs, inclusief buitenschoolse activiteiten. Groningers zijn mede hierom opgeleid tot nieuwsgierige, creatieve en wendbare burgers die zich zelfbewust en flexibel op de arbeidsmarkt kunnen begeven.

Bij de ruimtelijke puzzel die in de provincie moet worden gelegd, staat het bereiken van ruimtelijke kwaliteit en het behoud van belangrijk cultureel erfgoed in alle gevallen voorop. 'Placemaking' is een veelzijdige benadering voor programmering, ontwerp en beheer van publieke ruimten. Het bouwt op waarden, inspiratie en het potentieel van lokale gemeenschappen, met de intentie om publieke ruimten te creëren die de gezondheid, het geluk en welbevinden van haar 'gebruikers' bevordert. Binnen het proces van placemaking is structureel een rol weggelegd voor ontwerp en er zijn organisaties in de provincie werkzaam die deze processen met kunde en kennis begeleiden. Op die manier kan recht gedaan worden aan de belangrijke transitie waar de provincie voor staat op het gebied van onder meer energie, woningbouw en mobiliteit. De provincie heeft bovendien een ketting van iconische cultuurparels met aantrekkingskracht kunnen stimuleren.

7. Opgaven

Uit de beoogde maatschappelijke effecten, doelen én de geschetste ontwikkelingen en perspectief komen een aantal opgaven naar voren. Dit is de "kapstok" waar we de beleids- en uitvoeringsprogramma's aan gaan ophangen. Hierbij merken we op dat de Groninger economie bestaat uit verschillende economische gebieden die verschillen qua economische structuur, historie en beroepsbevolking. Dit vraagt een regionale aanpak in het economisch beleid. De projecten en activiteiten in het economische beleids- en uitvoeringsprogramma zullen hier specifiek op inspelen.

7.1 Opgave 1: bevorderen van innovatie en kenniseconomie

Het verdienvermogen van de economie moet omhoog om de brede welvaart in onze provincie minimaal te behouden en waar mogelijk te vergroten. Zonder ingrijpen leidt de krimpende arbeidsmarkt tot een krimp in de economie. Tegelijkertijd brengen factoren als vergrijzing toenemende kosten met zich mee voor de samenleving. Uit de analyse komt naar voren dat de productiviteit in veel sectoren lager is dan de benchmark. Daar ligt dus verbeterpotentieel. Bedrijven moeten slimmer produceren, maar we moeten ook inzetten op het versterken van sectoren met een groot verdienvermogen. In onze provincie zijn dat:

- de chemie.
- procesindustrie.
- hightech maakindustrie.
- biotech en gezondheidstechnologie.

Op deze terreinen willen we ook startups sneller tot ontwikkeling brengen.

De verbinding tussen bedrijfsleven en het kenniscluster moet beter. We willen kennis en innovatie toegankelijker maken voor het bestaande MKB. Ook bij het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid vinden we een goede inbedding in het regionale innovatie-ecosysteem belangrijk.

7.2 Opgave 2: werken aan een toekomstbestendige arbeidsmarkt

De krimp van de beroepsbevolking zet verder door en de krapte op de arbeidsmarkt zal naar verwachting toenemen daarom werken wij aan:

- Inzet op de beschikbaarheid van arbeidskrachten, zowel nationaal als internationaal, die nodig zijn om het MKB te laten meebewegen met de marktontwikkeling, te verduurzamen of te laten groeien;
- Het realiseren van een optimale samenwerking tussen bedrijfsleven en onderwijs zodat talent behouden blijft in de regio en gekoppeld wordt aan het MKB. Daarbij inzet op leven lang ontwikkelen/ scholing zodat tijdig ingespeeld wordt op veranderende eisen aan het werk door bijvoorbeeld de diverse transitie's;
- Inzet op campusontwikkeling en praktijkgericht onderwijs en dus behoud van techniekonderwijs in de regio. Als basis voor talentontwikkeling en goed onderwijs voor jonge generaties. Daarbij het bevorderen van instroom in technische- en zorg opleidingen. Mede om te voldoen aan de vraag naar praktisch geschoolden;
- Langdurige uitsluiting van mensen met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt voorkomen door inzet op passende vormen van werk, bijvoorbeeld door inzet op uitbreiding van basisbanen over de gehele provincie en het doorbreken van generatiewerkloosheid;
- De regio aantrekkelijk maken voor mensen om hier te werken door in te zetten op het aantrekken en behouden van bedrijven met toekomstbestendige/passende banen die baan zekerheid en bestaanszekerheid bieden inclusief een aantrekkelijk inkomen (fair pay).

7.3 Opgave 3: perspectievolle landbouw stimuleren

De landbouwsector in Groningen levert nu en in de toekomst een belangrijke bijdrage aan de brede welvaart van de Groningers.

We stimuleren en ondersteunen daarom initiatieven die bijdragen aan:

- Het op een schone en efficiënte manier voortbrengen van hoogwaardig voedsel en groene grondstoffen;
- Het leveren van diensten die bijdragen aan maatschappelijk gewenste ontwikkelingen en;
- Die bijdragen aan een goed inkomen voor de boer.

7.4 Opgave 4: internationaliseren

We richten ons op zaken als het openen van nieuwe markten, het vergroten van afzetmogelijkheden, het stimuleren van innovatie en kennisdeling, het bouwen van netwerken, het diversifiëren van risico's en het versterken van het regionale imago.

De realisatie van deze doelstellingen vereist een aantal voorwaarden:

- Het opbouwen en onderhouden van duurzame samenwerkingsrelaties binnen Noord-Nederland en met buurlanden, met een speciale focus op Duitsland;
- Het ontwikkelen van gemeenschappelijke strategieën voor samenwerking op verschillende economische thema's;
- Het MKB ondersteunen bij het toegang krijgen tot Europese fondsen en projecten gericht op o.a. internationale kennis en ketenontwikkeling. Dit kan via een ondersteunende organisatie zoals GroBusiness gerealiseerd worden.

7.5 Opgave 5: toekomstbestendigheid bestaande bedrijven waarborgen

De huidige economische structuur vormt de basis voor nieuwe ontwikkeling. Veel bedrijven staan momenteel onder druk als gevolg van grote kostenstijgingen en verslechterende marktomstandigheden. Investeringsbeslissingen worden uitgesteld of afgesteld. Sommige bedrijven gaan het mogelijk niet redden, maar we kunnen niet laten gebeuren dat te veel bestaande bedrijvigheid verdwijnt en er een stille de-industrialisatie plaatsvindt. Daarom zetten we maximaal in op:

Investering in duurzame energie en duurzame infrastructuur. Investering in duurzame innovatie en duurzame ondernemerschap. Investering in duurzame arbeidsmarkt en duurzame sociale zekerheid. Investering in duurzame bestuursinrichting en duurzame samenwerking.

- Het behoud van bestaande industrie en bedrijvigheid waar we voldoende toekomstperspectief zien;
- Voeren we een industriepolitiek voor het behoud en versterking van de bestaande economisch structuur.

7.6 Opgave 6: een aantrekkelijk vestigings- en investeringsklimaat realiseren

Een randvoorwaarde voor brede welvaart is dat de het vestigingsklimaat op orde is. Een aantal aspecten daarbinnen hebben een eigen opgave, zoals hieronder weergegeven:

- Energie. De energietransitie levert een grote opgave op voor het energiesysteem. Beschikbaarheid, betaalbaarheid, betrouwbaarheid en duurzaamheid van het energiesysteem is van groot belang voor het vestigingsklimaat. Zowel voor bestaande ondernemingen die moeten verduurzamen als voor nieuwe ondernemingen. Er zijn grote investeringen nodig in opwek van CO₂-vrije energie (en waterstof) en in de energie-infrastructuur. Dit onderwerp wordt later uitgewerkt in het Programma Energie van de provincie Groningen;
- We geven een economische impuls aan zeehavens door de verbetering van de bereikbaarheid via de weg N33 en over water via de vaarweg Lemmer-Delfzijl;
- Mobiliteit. Met de inzet op het ontwikkelen van de Lelylijn, de Nedersaksenlijn en de verbeteringen aan het bestaand spoor (onder de kapstok van het Deltaplan voor het Noorden) werken we aan een sterke noordelijke regio waar mensen willen wonen en werken en waar bedrijven zich willen vestigen. Wij werken aan zorgeloze mobiliteit voor alle Groningers. Dit gaat om betaalbare en veilige bereikbaarheid in stad en ommeland, zonder schadelijke emissies. Met onder

andere de uitvoering van het werkplan Fiets, verkeersveiligheidsmaatregelen en het Programma Deelmobiliteit landelijk gebied realiseren wij snelle en veilige verbindingen binnen en naar onze provincie. De kaders hiervoor zijn vastgelegd in het programma mobiliteit;

- Grondstoffen. Voor de transitie naar een circulaire economie is de beschikbaarheid van voldoende secundaire en biobased grondstoffen een vereiste, zodat minder gebruik gemaakt hoeft te worden van primaire grondstoffen die direct in de natuur voorkomen zoals olie, gas, erts en gesteente. Deze primaire grondstoffen vormen de basis voor veel producten zoals benzine, metaal, enz;
- Water. Zoetwater en energie zijn schaarse goederen, we stimuleren zoetwater- en energiebesparing;
- Cultuur. Cultuur is een belangrijke factor voor het vestigingsklimaat. Bedrijven letten erop of voldoende cultuur in de omgeving aanwezig is voor hun werknemers. Een sterke culturele infrastructuur is een voorwaarde;
- Ruimte. De transitie naar een circulaire economie vraagt ruimte, met name van hoge milieucategorie en op locaties met goede transportmogelijkheden;
- Woonomgeving en vrijetijdseconomie. Vanuit de brede welvaartsgedachte versterken van het vestigingsklimaat door het creëren van een aantrekkelijk leefklimaat in levendige regiokernen met duurzame woningen en goede voorzieningen in detailhandel, cultuur en horeca. We voegen tot en met 2030 28500 nieuwe woningen toe zodat het aantrekkelijk blijft om in Groningen te blijven wonen en zetten in op herstructurering van de bestaande voorraad in onze dorpen en regiokernen. Hiermee willen we de economische en demografische effecten van een krimpende beroepsbevolking tegen gaan door de huidige inwoners te behouden en nieuwe inwoners aan te trekken via een passend woningaanbod in combinatie met toekomstbestendig perspectief op werk en een aantrekkelijk verblijfsklimaat. We streven ernaar dat elke inwoner van Groningen gaat profiteren van de vrijetijdseconomie.

8. Integraal beleid

8.1 Evaluatie Groningen@work

Om effectief beleid te kunnen voeren is het belangrijk te kijken naar het effect van eerder gevoerd beleid. We bouwen hier immers op voort en we kunnen inzicht krijgen in welke beleidsinterventies werken en welke niet.

In de provinciale kadernota, Groningen@Work 2020-2023, lag de focus op de groei van werkgelegenheid door het aantal bedrijven te laten groeien en daarmee de regionale economie. Specifiek werd er binnen het groeiprogramma gekozen voor digitalisering, vergroening van de industrie en ontwikkeling van de arbeidsmarkt. Deze aspecten blijven van belang, maar in deze visie vindt een brede heroriëntatie op de economische structuur plaats en geldt een langere doorwerktermijn.

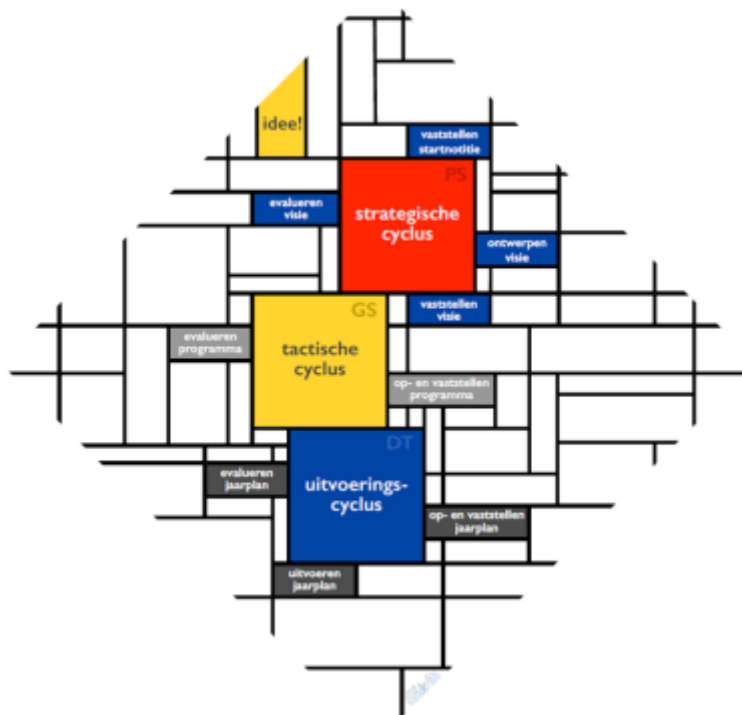
De opgedane kennis en ervaring van het uitvoeringsprogramma Groningen@work 2020-2023 zullen worden meegenomen in het nieuwe beleidsprogramma economie 2024-2027. Uit de evaluatie blijkt welke activiteiten nog steeds van meerwaarde zijn voor een volgend programma. In bijlage 1 is de evaluatie verder uitgewerkt.

8.2 Omgevingsvisie en Leefbaarheidsvisie

De aspecten die in het kwadrant Economie van het rad van de brede welvaart worden genoemd komen hoe dan ook expliciet aan bod in deze economische visie, zoals dat ook geldt voor het kwadrant Fysieke ruimte in de Omgevingsvisie en het kwadrant Sociaal maatschappelijk in de leefbaarheidsvisie. Sommige aspecten, denk aan mobiliteit, arbeid en vrije tijd en de effecten van klimaatverandering, raken aan alle drie de visies. Bij deze aspecten zorgen we ervoor dat de visies elkaar aanvullen en naar elkaar verwijzen. Voor het vierde kwadrant, Natuur klimaat en milieu, geldt hetzelfde. De aspecten hieruit komen in meer of mindere mate terug in alle drie de visies van de provincie omdat ze niet binnen één visiedocument te vatten zijn.

De visie is richtinggevend voor het toekomstige regionaal economische beleid van de provincie. Dit betekent dat beleids- en uitvoeringsprogramma's getoetst zullen worden aan de ambities en doelen die in de visie geformuleerd zijn om de samenhang van het beleid te waarborgen. In de visie zullen dus geen instrumentele uitspraken gedaan worden, deze vinden hun plek in de onderliggende beleids- en uitvoeringsprogramma's. In onderstaande afbeelding ziet u hoe de beleidsdocumenten op verschillende niveaus zich tot elkaar verhouden.

Afbeelding 2: De Mondriaan-cyclus

Deze economische visie heeft de stappen tot het vaststellen van de startnotitie en het ontwerpen van de visie nu doorlopen, op het moment van schrijven zijn we bij het vaststellen van de visie aangekomen.

In de economische visie worden geen expliciet ruimtelijke uitspraken gedaan, bijvoorbeeld over de locaties en schaal van de vijf bovenregionale bedrijventerreinen. We gaan wel in op de keuzes met betrekking tot welke typen bedrijven hier gewenst zijn om de daar aanwezige ecosystemen zo goed mogelijk tot wasdom te laten komen. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld infrastructurele ontwikkelingen. We onderschrijven de wens en/of noodzaak om bepaalde ontwikkelingen te realiseren, denk aan het opzetten van lokaal ingebedde campuslocaties, maar de ruimtelijke keuzes die dit mogelijk maken vinden hun beslag in de Omgevingsvisie.

De koppeling tussen de Economische visie en de Leefbaarheidsvisie is vergelijkbaar met de koppeling met de omgevingsvisie. Er is onder andere sprake van overlap op het gebied van vestigingsklimaat tussen deze twee visies, bijvoorbeeld op het gebied van de kwaliteit van het woningaanbod. Als we een bepaald segment van de arbeidsmarkt willen aanspreken zullen we deze mensen ook moeten bedienen in hun woonbehoeftes. We leggen de verbinding en onderschrijven de noodzaak om hier actie op te ondernemen, de verdere uitwerking hiervan wordt vanuit de Leefbaarheidsvisie vormgegeven.

9. Sturingsfilosofie

9.1 Taken en mogelijkheden provincie

'Economie wordt gemaakt in de regio's', want daar werken bedrijven, kennisinstellingen, overheden en maatschappelijke organisaties samen in specifieke clusters of in het versterken van het vestigingsklimaat. De provincie Groningen wil in de regio een regisseur, verbinder en facilitator zijn, omdat we bij uitstek kennis en ervaring hebben met het opzetten van economische netwerken en innovatieclusters vanuit de Triple Helix-gedachte.

De taakopvatting van de provincie werken we uit in de brede invulling van het regionale economisch beleid. Vanuit de invalshoeken om het verdienvermogen te vergroten, circulaire economie te stimuleren en het vestigings- en leefklimaat duurzaam te ontwikkelen worden veel beleidslijnen en instrumenten integraal ingezet. Daarbij zullen we meer dan voorheen als provincie een rol moeten gaan spelen in het oplossen van spanningen op de arbeidsmarkt.

Voor de provincie Groningen geldt, met Brede Welvaart als uitgangspunt, het volgende handelingsperspectief:

- We hebben met dit document een visie op het economisch verdienvermogen op korte en lange termijn en wat de provincie vanuit haar rol daaraan kan bijdragen;
- We koppelen de kansen voor toekomstig verdienvermogen aan het oplossen van maatschappelijke opgaven op het gebied van energie, klimaat, circulaire economie en sociale inclusiviteit;
- We regionaliseren onze aanpak om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de economisch diversiteit binnen de provinciegrenzen;
- We leggen contact met en verbinden belanghebbenden met het doel om concrete investeringen uit te lokken;
- We zijn subsidiegever voor opschalingstrajecten;
- We zoeken de meerwaarde tussen initiatieven van meerdere stakeholders en organiseren de gewenste regionale samenwerking. We doen dit op het gebied van in visievorming, programmering, promotie en uitvoering;
- We nemen verantwoordelijkheid voor grote uitvoeringsprogramma's en het bundelen van beschikbare middelen;
- We vervullen een actieve rol in het opschalen van regionale clusters naar een internationaal competitief niveau.

De economische visie stelt het beleidskader vast tot het jaar 2035. We kiezen voor deze termijn omdat de economische dynamiek hoog en dus onvoorspelbaar is. De (wereld)economie zal in deze periode ook aanzienlijke veranderingen ondergaan. We willen met de economische visie inspelen op deze veranderingen, maar vanwege de structurele aard van die veranderingen is een langere beleidstermijn niet reëel. We weten immers niet precies hoe de economie eruit gaat zien in 2035, en zeker niet verder in de toekomst. Er is ook tweejaarlijks de mogelijkheid om de visie bij te stellen als de omstandigheden hier echt om vragen.

9.2 Relatie tot andere actoren

Nationaal en Europees beleid en bijbehorend instrumentarium worden ingezet in de provincie, denk bijvoorbeeld aan de Just Transition Fund (JTF) en Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) subsidies. Er wordt niet voor niets al langer gesproken over het Europa van de Regio's.

In de komende jaren zal vanuit de kracht en diversiteit van onze regio met een versterkte inzet vanuit de provincie nog beter worden aangesloten op doelstellingen en instrumentarium van de EU en het Rijk.

De economische agenda van 'Nij Begun' geeft onze regio mogelijkheden om een generatie lang de economische gevolgen van het stilleggen van de gaswinning voor onze inwoners en bedrijven op te vangen. Hierover is een langdurige en structurele versterking van onze economie afgesproken. De provincie is naast de betrokken Groningse gemeenten, maatschappelijke organisaties en het rijk één van de partijen die verantwoordelijk is voor ontwikkeling van de economische agenda van Nij Begun. De lijnen naar de kwartiermaker van de Economische Agenda en zijn medewerkers zijn kort. Onze provinciale Economische Visie 2035 gebruiken we als leidraad om inhoudelijk te sturen bij de ontwikkeling van de Economische Agenda uit Nij Begun.

De provincie benut verbonden partijen zoals Groningen Seaports, de Investerings- en Ontwikkelingsmaatschappij voor Noord-Nederland (NOM), Groningen Airport Eelde, investeringsfonds Groningen en Grobusiness, onderdeel van EBG (Economic Board Groningen) om de brede welvaart in onze provincie te stimuleren. Elke partij heeft zijn eigen specifieke rol in het economisch werkveld binnen de provincie. We sturen via de verbonden partijen op de economische ontwikkeling conform de doelstellingen uit onderliggende visie. Een overzicht van verbonden partijen en andere economische partijen waar we ons als provincie toe verhouden is als bijlage toegevoegd.

9.3 Provinciale organisatie en financiën

Data

Als provincies verzamelen we data om onze taken uit te kunnen voeren, zoals het beheren van objecten en verlenen van vergunningen en subsidies. Maar vanwege doelmatig handelen kunnen of willen wij vaak niet alle mogelijkheden van deze data benutten. Daarom willen wij anderen toegang bieden tot deze data. Derden kunnen hierdoor met onze data economische of maatschappelijke meerwaarde creëren. Wij stellen onze data actief beschikbaar aan het bedrijfsleven, aan overheden en aan burgers, zodat de data ten goede komen aan het algemeen belang. In de digitaliseringsstrategie is open data al onderkend als belangrijk thema.

Fondsen

De uitvoering van het economisch beleid wordt grotendeels gefinancierd uit Europese programma's. De belangrijkste zijn:

- het Just Transition Fund (JTF)
- het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO)
- INTERREG

De programma's JTF en EFRO worden binnen het Samenwerkingsverband Noord Nederland (SNN) uitgevoerd. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van nationale en regionale financiering als Innovatief en Duurzaam MKB, Fonds Nieuwe Doen (Economisch Maatschappelijke projecten), SITI (Subsidieregeling Investeren in Toekomstbestendige Industrie), Waddenfonds, Nationaal Programma Groningen (NPG) en middelen uit de Regiodeal. Voor de cofinanciering is het Fonds Provinciale Mee-financiering beschikbaar. In noordelijk verband lobbyen we bij Europa.

Nij Begun, Economische Agenda

Naast een eenmalige impuls van 250 miljoen euro is hiervoor elk jaar 100 miljoen euro beschikbaar. Dit bedrag is voor een periode van één generatie, oftewel 30 jaar lang toegezegd.

Middelen

Voor de uitvoering van het regionaal economisch beleid zijn verschillende structurele en tijdelijke kredieten beschikbaar. Het ambitieniveau in deze visie en het aantal

bijbehorende opgaven is verhoogd ten opzichte van voorgaande jaren waardoor extra middelen nodig zijn om de ambities waar te maken.

9.4 Rol GS en PS

De Provinciale Staten stellen de Economische Visie 2035 vast. Zij bepalen daarmee de kaders voor het regionaal economisch beleid. Gedeputeerde Staten werken de Economische Visie uit in een beleids- en uitvoeringsprogramma. Het beleidsprogramma kent een looptijd van 3 tot 4 jaar. Dit programma zal ter kennisname met Provinciale Staten worden gedeeld. Het uitvoeringsprogramma sluit aan bij de P&C-cyclus en wordt elk jaar opnieuw door GS vastgesteld als onderdeel van de begroting.

9.5 Monitoring en tussentijdse evaluatie

Monitoring

We rapporteren jaarlijks aan uw Staten over de economische ontwikkeling in de provincie Groningen. Dat doen wij op basis van de twee monitors, namelijk:

- de monitor brede welvaart
- de Staat van Groningen, thema economie

We doen dit op meerdere niveaus. Op visieniveau maken we een koppeling met de benoemde drie maatschappelijke doelstellingen via onderstaande indicatoren:

Verdienvermogen

- Gemiddeld en mediaan besteedbaar huishoudinkomen,
- Gemiddeld en mediaan vermogen per huishouden,
- Arbeidsproductiviteit per sector

Circulaire economie

- Materiaalverbruik
- Mate van hergebruik/recycling van afvalstromen
- Hoeveelheid afval

Vestigingsklimaat en arbeidsmarkt

- Netto/bruto arbeidsparticipatie
- Percentage werkloosheid
- Groei werkgelegenheid
- Toename/afname aantal vestigingen,
- Aantal nieuwe/startende bedrijven

De eerste twee indicatoren van verdienvermogen geven inzicht in toe/afnemende materiële welvaart onder inwoners. Daarnaast wordt zowel naar het gemiddelde als de mediaan gekeken. Dit geeft een beeld van de (scheve) verdeling van inkomen/vermogen.

Circulaire economie is een relatief nieuw en veelomvattend beleidsthema. Hierdoor zijn relevante indicatoren (en bijbehorende data) op dit moment nog beperkt beschikbaar. Zeker op provinciaal niveau. Wel werken we in IPO-verband aan de (door)ontwikkeling hiervan en we verwachten de indicatoren op termijn aan te kunnen scherpen.

Tussentijdse evaluatie en aanpassing

Evaluatie en mogelijke aanpassing van de visie vindt 2-jaarlijks plaats, na 1 en 3 jaar van elke collegeperiode. Zo kunnen onvoorziene ontwikkelingen van binnen of buiten de provincie toch onderdeel uitmaken van de visie en het daaruit voortvloeiende beleid. Hierbij willen we opmerken dat voor elke collegeperiode een nieuw beleidsprogramma, met deze economische visie als basis, opgesteld wordt. Wij verwachten dat veel nieuwe informatie, die op het moment van opstellen van de visie nog niet beschikbaar was, in deze beleidsprogramma's kan landen. Alleen bij grote koerswijzigingen is aanpassing van de visie noodzakelijk.

Bijlagen

- Evaluatie programma Groningen@work
- Rapport Bureau Louter (als apart bestand)

Bijlage 1 : Evaluatie Groningen@work.

Hieronder ziet u de gestelde doelen zoals deze in de kadernota Groningen@work 2020-2023 zijn vastgelegd. Daaronder zijn de behaalde resultaten weergegeven op basis van actuele CBS-data.

Doelen:

Indicatoren	2020	2021	2022	2023
Werkgelegenheidsgroei ^[1]	0,6%	0,2%	0,2%	0,2%
Regionale component werkloosheid ^[2]	0,8%	0,7%	0,7%	0,7%
Bruto arbeidsparticipatie ^[3]	68,5%	68,8%	68,8%	68,8%

Resultaten:

Indicatoren	2020	2021	2022	2023
Werkgelegenheidsgroei ^[1]	-0,2%	2,1% *	3,6% *	nbn
Regionale component werkloosheid ^[2]	0,7%	0,7%	0,5%	0,4%
Bruto arbeidsparticipatie ^[3]	70,2%	71,8%	73,3%	74,5%

Bron: CBS

*voorlopige cijfers

^[1] Groei van het aantal werkzame personen ten opzichte van het voorgaande jaar.

^[2] Verschil tussen nationale en regionale werkloosheid

^[3] Het aandeel van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking in de bevolking (beroeps- en niet-beroepsbevolking)

Hieruit blijkt dat de gestelde doelen allemaal ruimschoots gehaald zijn over de gehele looptijd van het beleid. We willen wel de kanttekening maken dat externe factoren (de Covid-epidemie en haar gevolgen, internationale conflicten en de landelijke ontwikkelingen in de arbeidsmarkt) ook van invloed zijn geweest op de uitkomsten.

Arbeidsmarkt

Vanuit het uitvoeringsprogramma 2020-2023 hebben we ingezet op de drie eerdergenoemde speerpunten: digitalisering, vergroening van de industrie en ontwikkeling van de arbeidsmarkt.

Met ons arbeidsmarktbeleid hebben we ingezet op de volgende drie actielijnen:

- Scholing, leven lang ontwikkelen
- Aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt
- Vergroten kansen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt

Gedurende de uitvoering van het programma Groningen@Work 2020-2023 hebben we middels financiering van projecten, maar ook door samenwerking met diverse partijen waaronder gemeenten, onderwijsinstellingen en het UWV, invulling gegeven aan deze actielijnen.

We hebben in totaal 24 initiatieven gefinancierd vanuit ons arbeidsmarktbudget. Daarnaast zijn er diverse projecten gefinancierd met middelen vanuit het NPG, Coronafonds, Regiodeal Oost-Groningen en het JTF die bijdragen/hebben bijgedragen aan bovengenoemde actielijnen. Een nadere toelichting op de indicatoren op activiteitsniveau volgt in het beleidsprogramma.

Daarnaast is binnen het samenwerkingsverband Arbeidsmarkttafel Noord-Nederland (waarin wethouders van de centrumgemeenten Groningen, Leeuwarden, Emmen, de regiomanagers UWV en de gedeputeerden arbeidsmarkt van de provincies Groningen, Friesland en Drenthe zitting in hebben) een position paper Human Capital Noord opgesteld. Dit is de gezamenlijke inzet van de Noordelijke overheden op het gebied van de Human Capital aanpak. De paper is ter consultatie voorgelegd aan de sociale partners, onderwijsinstellingen en werkgeversorganisaties. Met deze partners wordt ook verder nagedacht over concrete activiteiten voor een aanzet tot een actie-agenda. Hier wordt in 2024 vervolg aan gegeven binnen de kaders van het provinciale strategische beleid.

Digitalisering

De aanpak van digitalisering is via 4 actielijnen gelopen:

- Digitale bereikbaarheid
- Versterken IT-sector
- Stimuleren digitalisering in brede MKB, industrie en onder inwoners
- Oplossen van maatschappelijke uitdagingen

Digitale bereikbaarheid

De uitvoerder van de subsidieregeling Snel Internet Groningen Rodin Broadband Groningen is failliet. Met als gevolg dat een deel van de witte adressen in onze provincie niet is aangesloten op snel internet.

De verkoop van het netwerk wordt zo verwacht op korte termijn afgerond. Zodra er meer bekend is, zullen wij uw Staten hierover informeren. In het hoofdlijnenakkoord is opgenomen dat

wij streven naar een provincie dekkend glasvezelnetwerk of op zijn minst kwalitatief hoogwaardig en snel internet.

Dit doen we ter ondersteuning van de economische en maatschappelijke ontwikkeling. Daarbij kijken wij ook naar marktpartijen die kansen zien om een bijdrage te leveren aan een provincie dekkend netwerk voor snel internet en willen deze de ruimte geven om mee te werken aan onze ambities.

Versterken IT-sector

Er zijn aanzienlijke investeringen gefaciliteerd in Groningse startups in de IT-sector (naar schatting ongeveer 40 miljoen euro tussen 2018 en 2022). Hier is een combinatie zichtbaar van softwarebedrijven, maar ook startups die meerdere sectoren raken zoals bijvoorbeeld een combinatie tussen de gezondheidszorg en IT. In de evaluatie van Groningen@Work kan de provincie Groningen tevreden zijn over de ontwikkeling van de startup sector, maar is de kanttekening dat andere regio's in Nederland een veelvoud aan investeringen hebben genoten.

Naast de financiële investeringen, is er ook geïnvesteerd in het opzetten van een start-up netwerk waarin Founded in Groningen een grote rol heeft gespeeld. Founded in Groningen zal een Noord-Nederlands vervolg krijgen. Start-up in Residence is een voorbeeld van een programma waarin probleemeigenaren werden gekoppeld aan een startup om op een nieuwe manier alledaagse problemen op te lossen.

De IT-sector is versterkt door in te zetten op onderwijs, en bij- en omscholing. In 2019 is binnen de Hanze de IT Academy opgezet om een hogere beschikbaarheid van gekwalificeerd IT personeel te realiseren. De IT Academy heeft via Make IT Work mensen

zonder IT-achtergrond opgeleid en aan een IT-baan geholpen en verzorgt voor bestaande IT'ers bijscholing. Daarnaast is er in samenwerking met het reguliere onderwijs en andere organisaties contact om de behoefte van de IT-sector en het onderwijsaanbod op elkaar aan te sluiten.

Stimuleren digitalisering in brede MKB, industrie en onder inwoners

Tijdens de looptijd van het uitvoeringsprogramma zijn flinke stappen gezet. De Werkplaats Online Ondernemen (WOO) heeft 151 ondernemers intensief begeleid. De WOO is de Groningse variant van het landelijke programma genaamd Digitale Werkplaats. In Groningen hebben studenten ondernemers geholpen met hun ondernemersvraag in het online domein. Een voorbeeld hiervan is: hoe vergroot ik mijn afzetmarkt via social media? Het Groningen Digital Business Centre is een tweede voorbeeld van een publiek-private samenwerking om de uitwisseling van kennis en bedrijvigheid te versterken. In dit programma worden studenten van de RUG gekoppeld aan bedrijven om de wetenschappelijke theorie toe te passen bij bedrijven in de digitale sector.

De digitalisering in de Groningse industrie is doorgezet. Mede dankzij subsidiemogelijkheden hebben bedrijven de RIS3 transitie 'van analoog naar digitaal' kunnen realiseren. Een investering in een nieuwe machine of aanpassingen doorvoeren in het proces zijn grote beslissingen. Met andere woorden, digitalisering in de industrie gaat per stap in het bedrijfsproces. Een gevolg hiervan is dat het lastig meetbaar is wanneer een onderneming de digitale transitie heeft gemaakt.

Daarnaast zijn er initiatieven ontstaan die een verbindende en faciliterende rol hebben voor de industrie. Een voorbeeld hiervan zijn de door de Europese Unie opgezette European Digital Innovation Hubs (EDIH) met als doel om o.a. bedrijven te ondersteunen bij digitale uitdagingen en concurrentievermogen te vergroten. In de provincie Groningen is de publieke digitale transitie ver ontwikkeld, maar blijft deze in de industrie achter. In Noord-Nederland is de EDIH gericht op autonome systemen en is het een vervolg van de Smart Industry Hubs. Lidstaat Nederland heeft specifiek gekozen voor een industriële invulling van de EDIH.¹²

Voor het stimuleren van digitalisering onder inwoners is de Digital Literacy Coalition opgezet. De gedachte is dat elke inwoner één niveau omhoog moet in de digitale geletterdheid. Dat bedient o.a. het gebruik van DigiD tot aan efficiënt gebruik maken van computerprogramma's. Het succes van de Digital Literacy Coalition is opgepikt door andere regio's in Nederland.

Een onderwerp waar vele inwoners de digitale transitie tegenkomen is de gezondheidszorg. De digitalisering in de zorg gaat snel. De provincie Groningen heeft het gemak en de noodzaak van die transitie ondersteund. Dat loopt via programma's binnen de ziekenhuizen tot aan mkb'ers die met hun producten verdienvermogen creëren en zo dagelijks de zorg makkelijker maken voor de professional, patiënt en naasten.

Het oplossen van maatschappelijke uitdagingen is dermate verweven met de eerdere drie actielijnen dat hier geen aparte verantwoording voor gegeven kan worden.

Vergroenen industrie

De aanpak vergroenen industrie is langs onderstaande vijf actielijnen verlopen.

- Branding en acquisitie
- Optimaal investeringsklimaat
- Versterken van het innovatie-ecosysteem
- Systeemintegratie 2050
- Lobby en internationale samenwerking

¹² De uitvoering van de EDIH Noord-Nederland is in handen van de NOM.

Branding en acquisitie is vooral vormgegeven via uitbreiding van het ecosysteem Chemport Europe met een noordelijke dekking van 15 partijen uit de triple helix (samenwerking tussen overheid, kennisinstututen en bedrijven) inclusief Fryslân en Heerenveen als nieuwe deelnemers. Vanuit het ecosysteem zijn grootschalige investeringsprojecten uitgelokt, gefaciliteerd en geland zoals Avantium, Van Merkesteyn en Holland Malt. Het investeringsklimaat is geoptimaliseerd door middel van regelingen als de RIG (Regionaal Investeringskader Groningen) waarbij 25 projecten met in totaal 49 miljoen aan subsidie een investering van 577 miljoen heeft uitgelokt door groene bedrijven. De Stimuleringsregeling Toekomstbestendige Industrie (SITI) zet deze lijn vanaf 2021 door. Hierbij wordt naast de investeringen ook de CO₂ reductie gemonitord. De Reductie van CO₂-emissie in het Industriecluster Eemsdelta is sinds 1990 mede dankzij het regionaal economisch beleid met 30% gereduceerd terwijl het productievolume verdubbeld is.

Ten behoeve van het versterken van het innovatie-ecosysteem is het Chemport Innovation Centre gerealiseerd. Dit is het sluitstuk in de innovatieketen van laboratoriumschaal tot commercialisatie. De suikeragenda en de waterstofagenda zijn opgeleverd.

Voor wat betreft de systeemintegratie 2050 wordt volop geïnvesteerd in duurzaam industriewater. Investerings in de electriciteitsinfrastructuur worden geïntegreerd opgepakt in de cluster energiestrategie. Eveneens zijn verschillende waterstofplannen in ontwikkeling.

De lobby is gerealiseerd door in de regio samen met het rijk op te trekken in de aanlanding van offshore windenergie (PAWOZ, Programma Aanlanding Wind op Zee). We maken nu onderdeel uit van het European Chemical Regions Network (ECRN) en het nationaal platform Groene Chemie Nieuwe Economie. We nemen deel aan Nationale groeifondsprojecten waar we als Chemport Europe regio goed vertegenwoordigd zijn en Groninger bedrijven op het gebied van groene industrie positioneren.

Met partijen uit de maritieme sector is de Green Maritime Board opgezet, gericht op het realiseren van een zero-emission scheepvaartsector. Ten slotte zijn met de update van het Investeringsplan Waterstof Noord-Nederland ook stappen gezet op het gebied van groene waterstof. De provincie Groningen heeft bijgedragen aan het opzetten van HyNorth, een netwerkorganisatie voor MKB-bedrijven op het gebied van waters